

9:e årg. 1906.

Februari.

N:o 1.

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

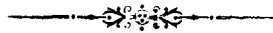
POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

Pris för årgång 6 kr.

Lösnummer af detta häfte kostar 2 kr. 25 öre

LUND

STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

DISTRIBUTÖR: C. W. K. GLEERUP.

Prenumerationsanmälan.

Statsvetenskaplig Tidskrift utkommer under 1906 efter samma plan och under samma ledning som innevarande år.

Tidskriften skall, med undvikande af ett alltför strängt anlitage af den vetenskapliga framställningens yttre former, likväl städse söka meddela ett fullt vetenskapligt innehåll dels genom *uppsatser* i politik — detta ord taget i sin äldre och mera omfattande bemärkelse — statistik och ekonomi, dels genom kortfattade *meddelanden* från hithörande områden. Därjämte skola i öfversiktlig form refereras viktigare *prejudikat* m. m. ur Sveriges administrativa praxis. *På grund af därom från åtskilliga håll framställd begäran kommer tidskriften dessutom att meddela kortare anmälningar och granskningar af nyutkommen statsvetenskaplig litteratur, hufvudsakligen svensk men vid förekommande tillfälle äfven norsk och dansk.*

Tidskriften vill för öfrigt, utan att sluta sig till något parti och utan att göra sig solidarisk med de åsikter, som i dess spalter kunna komma till uttryck, söka uppnå största möjliga objektivitet, omväxling och gedigenhet i innehållet, och härutinnan vågar den ock hoppas på framgång, då från olika håll bidrag utlofvats eller eljest för framtiden ställts i utsikt af vårt lands mest framstående författare på statsvetenskapernas område.

Tidskriften kommer att redigeras af undertecknad med biträde af Fil. Lic. S. WALLENGREN såsom redaktionssekreterare. Därjämte hoppas redaktionen såsom hittills kunna påräkna medverkan till prejudikatafdelningen af kammarrådet d:r G. THULIN. Litteraturafdelningen kommer att redigeras af Fil. Lic. F. HJELMQVIST.

Tidskriften utkommer i 5 häften om året, omfattande minst 20 ark. Prenumerationspriset blir såsom hittills 6 kr. för år. Lösa häften säljas i mån af tillgång till ett pris af c:a 50 öre pr ark.

Prenumeration kan ske antingen genom postverket eller direkt hos «Redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift, Lund».

Eftertryck utan angifvande af källan förbjudes.

Lund i december 1905.

P. Fahlbeck.

Den Svenska centralförvaltningens organisation i 17:de seklet.

Bidrag till dess karakteristik.

Af

Landssekreteraren **Johan Widén.**

Då det ganska allmänt förväntas, att i sammanhang med en välbehöflig och efterlängtd reglering af löneförhållandena inom våra centrala ämbetsverk reformer skola företagas i dessa ämbetsverks organisation och arbetssätt, hvarigenom, som det heter, »tillfälle må kunna beredas till indragning af tjänster, som genom de förändrade anordningarna kunna undvaras«, torde en redogörelse för denna organisations uppkomst och administrativa karaktär icke sakna sitt allmänna intresse. Det är ur denna synpunkt nedanstående uppsats tillkommit. Därmed afses alltså icke att lämna någon uttömmande skildring af de centrala ämbetsverkens historiska utveckling under ifrågavarande tidehvarf, lika litet som af deras sammansättning och ämbetsuppgifter. Däremot har afsikten varit, att, i den mån det kunde lyckas, framkalla en föreställning om det karakteriserande i deras ställning inom administrationen samt deras sätt att funktionera i allmänhet. Det har därjämte varit en ringa förhoppning att i någon mån gifva en inblick i storheten af det organisationsarbete, som under vår storhetstid äfven på detta område utfördes.

I. Begynnelse under Gustaf Wasa.

De första begynnelse till en ordnad svensk centralförvaltning datera sig från Gustaf Wasa. Det var finansförvaltningen,

denna synnerligen viktiga del af statslifvet, — »den gyllene ådren, som riksens kropp och ledamöter gifver blod och kraft«, såsom Axel Oxenstjerna kallade den, — hvilken påkallade de första omsorgerna. År 1540 eller möjligen något tidigare inrättade Gustaf Wasa det s. k. »kammarrådet«, Sveriges första centrala ämbetsverk, den urkälla, kan man säga, från hvilken, allteftersom med samhällsutvecklingen ådrorna blifvit talrikare och mera gifvande, en stor del af de nu befintliga centrala ämbetsverken leda sitt upphof.

I sin början bestod detta ämbetsverk, som äfven benämndes »räknekammaren« eller helt enkelt »kammaren«, af 4 ledamöter eller kammarråd (hvilket ord användes både för att beteckna ämbetsverket och såsom benämning för dess ledamöter), 2 af regementsrådet (den nya rådkammare, som Gustaf Wasa då hade för afsikt att bilda) och 2 af adeln; detta enligt det förslag till kammarordning af år 1541, som är bevaradt till vår tid. Den första kammarordningen skall hafva varit af 1540, men finnes ej i behåll. Dessa kammarråd skulle sitta »år och dag till så länge att af alla fögderier all uppbörd och alla räntor äro inkomne och i klara räkenskaper kommit«. Det var således behofvet af en verksam kontroll öfver fogdarnes redovisningar samt af räkenskaper öfver rikets drätsel, som genom den nya inrättningen tillgodosågs. I det ofvannämnda förslaget till kammarordning meddelas noggranna föreskrifter, huru vid fogderedovisningarna skulle tillgå och hurudana böcker eller register, som skulle hållas i kammaren. Ej mindre än 8 register omnämnas, hvaraf ett hufvudregister eller »erbareboock« d. ä. jordebok.

Rörande själfva organisationen af räkningekammaren innehåller förslaget ej så mycket. Det upptager emellertid den nya och viktiga föreskriften, att verket skulle oafbrutet funktionera. När någon af kammarrådet, heter det, bekommer förlof att färdas sina ärender, då skall likväl så förordnad blifva, att en annan kommer i stället, så att kammarrådet alltid till fyllest besatt är. Dessa skola samfäldt alltid »eller ju meniglige« blifva i kammaren och gifva akt uppå räkenskaperna. Det är den för en ordnad förvaltning oundgängliga grundsatsen om förvaltningsinstitutionerna såsom städse arbetande verk samt i sammanhang därmed om ämbetet, icke personen, såsom uppbärande ämbetsbefogenheten,

hvilken håller på att arbeta sig fram; ännu dock endast osäkert och likasom försagdt i jämförelse med de klara ordalag, hvori den framdeles skulle komma att uttryckas. Äfven den kollegiala formen synes skymta. Af öfriga tjänstemän i kammaren omtalas i förslaget egentligen endast »kammarmästaren« eller »öfverste räkne-mästaren,» Mäster Lars organista, som han heter. Men denne var en mycket viktig tjänsteman; det synes varit till en stor del på honom, som verket hvilade. Han skulle själf hvar dag öfverse eller öfverlägga så mycket af räkenskaperna, »som den dagen anam-made äro«. Han skall ock, heter det, »samfäldt med kammarrådet gå från den ena räkneskifvan till den andra, granneligen aktandes och tillseendes att uti kammaren från »partzell« (persedel) till »partzell« en klar beskedelig räkenskap, både på uppbörder och utgifter, ordentligen och utan Kungl. Maj:ts skada eller nackdel må gjord blifva«. Han skulle öfverhufvud svara för räkenskaperna och af hvarje räkenskap årligen lämna utdrag till Kungl. Maj:ts kännedom. Af kammarmästaren underlydande tjänstemän nämnes endast i förbigående om »skrifvare«. Men att sådana erfordrats till ganska stort antal är uppenbart. År 1542 omtalas under honom två kamererare, en för uppbörden och en för utgif-terna; under dessa stodo kammarskrifvare och svenner, 1544 ej mindre än 31 personer.

Det var allenast ett frö till en central förvaltningsorganisation, som härmed af Gustaf Wasa blifvit sådt. Emellertid kan man redan hos detta igenkänna spår till vissa egenskaper, som hos den fullt utbildade organisationen utvecklade sig. Ett sådant är förut berördt. Ännu ett hör icke lämnas oanmärkt: den själfständiga ställning, redan detta första centrala ämbetsverk intager. Den kammarråden ålagda tillsynen och granskningen af fogderedovisningarna utöfvade de visserligen å konungens vägnar, men de handlade därvid med stor själfständighet i afseende å utförandet; för öfrigt helt naturligt, då det gällde ett sådant ärende. Man finner ock, att de i konungens stad och ställe utfärdade föreskrifter rörande uppbörden och redovisningen, skattläggning m. m. Af dem utfärdades sålunda år 1547 den äldsta utförliga förordning angående räkenskapernas uppställning och granskning, efter hvilken »alla räkenskaper utöfver hela riket skola skickas och ordi-

neras, där hans Nåds kammarskrifvare, fogdar och befallningsmän veta att skicka och rätta sig efter«.

Mot denna själfständighet i ämbetsbefogenhet svarade hos kammarråden en personligen oberoende ställning. Vål icke så, att oberoendet tillhörde deras tjänstemannaställning; grundsatsen om ämbetsmannens rätt till sitt ämbete, att icke godtyckligt beröfvas detsamma, hade ännu icke framträdt. Men deras oberoende låg däri, att de tillhörde landets aristokrati; de skulle, som det heter, vara två af regementsrådet och två af adeln. De upp-
buro ej heller för sin tjänst någon lön i den mening vi taga detta ord, utan de hade i stället sina förlänningar i likhet med andra landets stormän. Det är otvifvelaktigt, att detta ämbetenas inom centralförvaltningen intagande af aristokratin, hvaraf vi redan här se de första spåren och som åt organisationen, fullt genomförd, gaf en så starkt aristokratisk karaktär, haft ett stort inflytande på ämbetsverkens och ämbetsmännens ställning i vårt land.

Det nya ämbetsverkets befogenheter utvidgades med tiden. Enligt konung Sigismunds s. k. undervisning för kammarråden af den 29 juli 1594 lades sålunda under deras uppsikt, utom hvad förut hörde dit, handeln, bergsbruket, tullar, riksens regalier och »fatebur«, »riksens arkli« d. v. s. krigsmaterielen eller, som det ock heter, »skytten, krut och lod«; slutligen skulle de äfven låta rannsaka angående kronan frångångna gods och räntor.

Kammaren var emellertid länge det enda centrala ämbetsverket. Visserligen omtalas äfven kansliet redan under Gustaf Wasa; det var då deladt i det tyska och svenska kansliet med en del tjänstemän, isynnerhet i det förstnämnda. Men kansliet var ej ett centralt ämbetsverk i samma mening som kammaren och blef ej heller under denna tid ordnad såsom ett sådant.

II. Grundläggning genom Gustaf II Adolf.

Det är emellertid från Gustaf II Adolf samt från hans vän och fullföljaren af hans verk Axel Oxenstjerna, som den svenska centralförvaltningens uppbyggande egentligen härleder sig. Af den förre påbörjades och af den senare fortsattes och fullfölj-

des med enastående skarpblick och konsekvens det samhällsarbete, hvarigenom det svenska förvaltningsmaskineriet sammansattes och gafs den karaktär, som det sedan väsentligen bibehållit.

Den 18 April 1617 och den 14 oktober 1618 utfärdades nya instruktioner eller ordningar för kammarrådet eller räkningekammaren, uti hvilka närmare bestämdes dess sammansättning och ämbetsbefogenhet. Ämbetsverkets egenskap af kollegium blef i den sistnämnda tydligt uttalad. I spetsen står nu riksskattmästaren och jämte honom fem kammarråd, hvilka samtligen »uthi collegii vijs» skola hafva inspektion och disposition öfver alla kronans inkomster och räntor, vissa och ovisa, ordinarie och extraordinarie, det vare sig penningaräntor, tullar, acciser, spannmål, »fetalie«, koppar, järn, silfver, så ock öfver allt annat kronans »indöme«, ehvad namn det hafver. Ämbetsbefogenheten utsträcker ytterligare. Så nämnes nu, bland annat, att kammarråden skulle hafva tillsyn jämväl om kronans byggningar och fästningar samt uppgöra förslag på hvad som behöfdes för att hålla dem vid makt. Tillika föreskrefs nu, att alla offentliga räkenskaper skulle ingifvas till kammaren och där undergå granskning. Skattmästaren och kammarråden jämte 4 de förnämste kamererarne skulle sitta till doms öfver de anmärkningar, som gjordes. Voro besvären så grofva, att de rörde lif och lefverne, eller var fallet tveksamt eller disputerades af fogden, skulle kammarråden och sex af kamererarne efter lagen och bästa samvete döma öfver målet; och skola de hafva lika makt, som någon annan domare, att döma öfver lif, ära och gods, den anklagade dock förbehållet att söka Kungl. Maj:ts revision. Detta var början till den blifvande kammarrevisionen eller kammarrätten.

Äfven för kansliet utfärdades nya ordningar. Sådana finnas, utfärdade dels af rikskanslern Axel Oxenstjerna dels af Gustaf Adolf, från åren 1612, 1614, 1618 och 1620; de äro ganska kortfattade och behandla egentligen endast ärendenas fördelning emellan kanslitjänstemännen. Vida mera omfattande var den kansliordning, som, efter Axel Oxenstjernas förslag, af Gustaf Adolf före affärden till Preussen 1626 öfversågs och, ehuru ej formligen utfärdad, anbefalldes att tills vidare lända till efterrätelse. I 24 punkter

afhandlar den i noggranna detaljer kansliets organisation, ämbetsbefattning och arbetssätt. Genom denna ordning ordnades äfven kansliet såsom ett ämbetsverk på kollegial fot. Rikskansleren förklarades skola vara dess hufvud och förman. Till sin hjälp fick han två kansliråd, hvilka skulle kansleren i alla saker adsjtera; den ene af dem skulle på sin del hafva tillsynen om det gamla kansliet eller arkivet, den andra det dagliga kansliet och brevväxlingen. Under dessa stodo 4 sekreterare, emellan hvilka göromålen voro delade efter vissa grunder. Kansleren hade till sitt biträde en handskrifvare, som »är ett secretarij-embne«. Dessutom nämnas skrifvare och kopister. I 11 punkter uppräknas de ärenden, som af kansliet skulle »dirigeras, noteras och hållas riktigt«. Främst nämnas där alla allmänna rådslag, som anställas med riksrådet, kanslirådet eller några af ständerna; däreft alla allmänna riksdagar, herremöten, provinsialsammankomster och traktater med ständerna, ett eller flera. Vidare uppräknas privilegiifrågor, revisionsärenden, landsstadgar och förordningar, förordnanden och instruktioner för landshöfdingar m. fl. samt till sist allt hvad som rörde förhållandet till utrikes makter. Där emot säges, att kansliet icke fick, såsom hittills, befatta sig med frågor om räntor och donationer samt utskrifningar, utan skulle dessa ärenden tillhöra, de förstnämnda räknekammaren och utskrifningarne krigsrådet.

Till kollegierna och såsom det främsta bland dessa bléf ock räknad den öfverdomstol, som af Gustaf Adolf inrättades. Den 19 maj 1614 invigdes högtidligen på Stockholms slott den kungliga hofrätten, hvilken sedermera kom att benämnas Svea hofrätt till åtskillnad från de längre fram inrättade Åbo och Göta hofrätter samt hofrätten för Livland (och till en början Ingermanland) i Dorpat. I spetsen för hofrätten stod riksdrotsen såsom president. Ledamöter voro enligt fullmakten af den 16 februari 1614 4 riksråd, 1 vice president af adel, 4 adeliga bisittare samt 4 lärda och lagfarna män. Hofrätten var högsta öfverdomstol och ägde att döma konungens dom. Från början var afsedt, att den i sådan egenskap skulle vara allra högsta instans, men mycket snart blef det tillåtet att öfver hofrättens dom söka konungens revision.

I administrationen ingrep hofrätten genom den högsta kontroll öfver lagskipningen, som var densamma anförtrodd.

Till de två öfriga kollegierna, krigs- och amiralitetskollegierna, lades äfven utaf Gustaf Adolf den första grunden, fastän de icke då organiserades på kollegial fot. Genom fullmakt eller instruktion till riksmarsken Jakob de la Gardie af den 5 juni 1630 »anlangande krigsrättens stiftande» gjordes första början till en särskild öfverstyrelse för krigsväsendet till lands. Riksmarsken blef president i det nya ämbetsverket, som för öfrigt bestod af en vice president och 5 assessorer, bland hvilka en var civil. Det benämndes i början krigsrätten och var på en gång krigsöfverdomstol och förvaltande myndighet. Längre fram erhöll ämbetsverket benämningen krigsrådet eller krigskollegium.

Äfven till amiralitetskollegium gjordes de första begynnelseerna under Gustaf Adolf. Det var Karl Karlsson Gyllenhjelm, som, från det han år 1619 blef riksamiral, uppgifves hafva börjat arbeta på ordnandet af ett dylikt ämbetsverk. Det stannade dock ännu så länge egentligen vid planer och förslag. Något ordnad ämbetsverk för sjöförsvaret tillkom ej förr än efter Gustaf Adolfs död.

Härigenom hade alltså grunden blifvit lagd till en ordnad centralförvaltning. Efter de särskilda områden, hvilka statsverksamheten den tiden hufvudsakligen omfattade, anordnades särskilda centralorganer för densamma, hvilka samlade till ett helt för hela riket den statsverksamhet, som inom hvar och en af förvaltningens olika grenar utöfvades genom de speciella underordnade förvaltningsorganerna. Häruti framträdde, såsom nedan närmare beröres, vid detta centraliseringsarbete ett väl genomtänkt system, hvilket i väsentlig mån bidrog till organisationens inneboende lifskraft och gjorde densamma bestående.

Vid denna organisation begagnades förut befintliga former, benämningar och inrättningar, i den mån det kunde låta sig göra. Man får ej anse Gustaf Adolfs centrala organisation såsom en fullkomlig nyskapelse utan rötter i det förflutna. Den hade då ej haft samma styrka. Vi hafva redan sett, att räknekammarens och kansliets utveckling till verkliga ämbetsverk sträcker sig nära ett århundrade tillbaka i tiden. Äfven till de andra kollegierna finnas

antydningar i det föregående. Så hade hofrätten såsom en central myndighet för dömande af konungens dom förelöpare såväl i det s. k. »höga regementet« under Gustaf Wasa, som i Erik XIV:s höga nämnd; dessa öfverlefde visserligen icke sina upphofsmän, men de utgöra dock ansatser att för rättskipningen i högsta instansen få till stånd en central öfverdomstol, såsom sedermera skedde genom hofrätten. Krigsråd omnämnas äfven redan under Gustaf Wasa, på hvilkens tid också omtalas ett amiralsämbete. De fem höga riksämbetena, drots, marsk, amiral, kansler och skattmästare, hvilka bildade spetsarne af centralförvaltningen, funnos redan förut. Åtminstone från år 1602, då riksrådet åter upprättades, framtråda de fullt färdiga och med från hvarandra begränsade ämbetsuppgifter. Men ämbetena voro i själfva verket vida äldre. Drots- och marsk-ämbetena hafva sin första upprinnelse långt tillbaka i medeltiden; äfven kansleren nämnes under denna tid såsom en konungens tjänsteman. Och under de första Wasaregenterna finner man samtliga dessa ämbeten nämnda, ehuru väl icke såsom ständiga eller alla på en gång förekommande; tidvis voro flera af dem förenade på en hand. De nya ämbetsverken ställdes ock af Gustaf Adolf i den närmaste förbindelse med det förut befintliga riksrådet därigenom att dess främste män blefvo chefer för ämbetsverken, i hvilka äfven de öfriga riksråden till en stor del ingingo som ledamöter.

III. Organisationens genomförande genom Axel Oxenstjerna.

I den byggnad, som sålunda grundlagts af Gustaf Adolf, lades efter hans död slutstenen under den följande förmyndare-regeringen; och Axel Oxenstjerna var den som härvid obestriddigen utgjorde den drifvande kraften. Det skedde genom den af samtliga rikets ständer den 29 juli 1634 antagna regeringsformen. Denna, hvilken enligt det för riksdagen framlagda förslaget kallades en »förordning på riksens stat och regering«, var också, som bekant, icke en regeringsform i den mening vi taga detta ord, utan egentligen en »stadga för de allmänna ärendenas förvaltning«.

Uti denna erhöilo nu de fem kollegierna statsrättsligt erkännande såsom högsta organer för förvaltningen under regeringen, på samma gång som deras allmänna organisation och ämbetsbefogenhet bestämdes.

»Alle ärenden«, heter det, »som regeringen angår eller däraf hänger, skola efter hvart och ett ärendes egenskap och natur lända och drifvas ordinarie genom dessa efterskrefne 5 collegia eller broderskap, nämligen hofrätten, krigsrådet, amiralitetet, kansliet och räkningekammaren; dock«, tillägges det, »konungens rätt och höghet oförkränkt och i ingen måtto förminskadt«. Uti dessa ordalag omfattas sålunda de centrala ämbetsverkens dubbla egenskap af organer för verkställigheten af regeringens beslut samt af beredningar för de ärenden, som handläggas af regeringen.

De fem höga riksämbetsmännen stå i spetsen hvar och en för sitt kollegium. Ett visst antal af ledamöterna, två eller flera i hvarje kollegium, skola vara riksråd; härigenom inordnades statsrättsligt riksrådet i förvaltningen. Därjämte funnos andra bisittare till visst antal. Underlydande tjänstemän skulle vara efter behovet, under olika benämningar, sekreterare, referendarii, notarier, bokhållare, kopister, skrifvare m. fl. Antalet af såväl ledamöter som tjänstemän blef i allmänhet, såsom naturligt var, högst väsentligt tillökadt.

Genom 1634 års organisation fastslogs den *kollegiala form*, som utmärkt de svenska centrala ämbetsverken ända in i senaste tider. Denna låg redan i benämningen kollegium, som nu tillades dem allesammans, och angafs närmare i deras instruktioner. Men det utsåges för öfrigt uttryckligen i regeringsformen, då där föreskrifves, att ingen president, mycket mindre någon af de andra assessorerna, skulle något sluta eller ställa i verket »utom med samfällt råd af alla dem i det concilium, som i Stockholm tillstädes äro«. Ärendena fingo dock ej uppehållas, om någon eller några voro borta. I sådant fall skulle de närvarande, äfven om det ej var mer än en, »göra sin tjänst tillfyllest och icke försumma riksens gagn«; men de andra skulle, då de komme tillstädes, därom erhålla besked, »att de hafva tid att gillat eller ogillat«. Konungen kunde dock själf anbefalla eller förtro någon af leda-

möterna att ensam besörja något till collegium hörande ärende, men detta ansågs då icke vara gjordt »såsom af en president eller kollega«, utan »utur pliktig hörsamhet och special befallning«.

I viss mån sammanhänge detta collegiala arbetsätt med den dömande verksamhet, som tillkom icke allenast hofrätten utan äfven, i mer eller mindre mån, de andra collegierna, hvart inom sitt ämbetsområde. Men man ansåg äfven i allmänhet, och med skäl, detta arbetsätt innebära garantier för ärendenas säkra gång och riktiga behandling äfvensom kontroll mot felaktiga och förhastade beslut och åtgärder. Särskildt finner man, att Axel Oxenstjerna hyst mycken förkärlek för den collegiala formen, hvars säkra om ock något långsamma framfärd, öfverensstämde med hans egen personliga uppfattning och sätt att arbeta. Behofvet af skyndsamhet i ärendenas behandling var den tiden ej mycket utveckladt; med våra dagars stora fordringar på snabbhet i sakens afgörande är det hart när obegripligt, huru allmänhetens tålmod kunde så sättas på prof, som ofta nog skedde. Det hände, för att anföra ett exempel, att personer sutto häktade för ett brottmåål 7 år, innan domen öfver dem slutligen föll. I sin mån har emellertid denna konsekvent genomförda collegiala organisation, som, med den tidens brist på offentlighet och kontroll från allmänhetens sida, utan tvifvel var en välbehöflig garanti för ärendenas riktiga behandling, tillika bidragit att gifva ämbetsverken deras inre fasthet och styrka, något som äfven synes varit af upphofsmannen afsedt. Organisationen gjordes på detta sätt mer oberoende af ämbetsmännens växlande personer och egenskaper; collegiet bestod, fastän ledamöterna successivt ombyttes.

En grundsats, som under den föregående tiden hållit på att arbeta sig fram, blef uti 1634 års regeringsform uttryckligen fastslagen, den nämligen, att *ämbetsbefogenheten är bunden vid tjänsten* och icke åtföljer personen, likasom, i sammanhang härmed, att ämbetsverket har sitt säte på en viss ort. Detta var så mycket viktigare, som häri låg en förutsättning för att en ordnad centralförvaltning öfverhufvud taget skulle komma till stånd. Bestämmelserna härom äro ganska utförliga. Collegierna skulle ordinarie sitta i Stockholm, hofrätten på slottet så länge, tills »för den ett bekvämt hus

i staden kan tillpyntas»; krigsrådet och amiralitetet på Blasieholmen, hvartdera i sitt förordnade mak; kansliet och räknekammaren på slottet, »där det hvartdera med sina bekvämligheter blifver tillagat och förordnad». De skulle städse vara tillstädes i Stockholm vid konungens hof, »så att, oansedt en eller annan af de personer, däruti brukes, för annan riksens tjänst skuld kunna vara frånvarande eller ock ordentligen för sitt eget förfall skuld undskyllas, så skall dock icke desto mindre själfva kollegiumet alltid hafva sin idkeliga stadiga gång och alltid vara i arbete, vidare än att det understundom till vederkvickelse är med några ferier och heligdagar försedt och lisat». I undantagsfall, såsom vid pest m. m., kunde konungen förordna, att kollegierna skulle sammanträda annorstädes än i hufvudstaden. För kollegiernas presidenter och »direktörer» stadgas förbud att, då de äro frånvarande vare sig i egna eller rikets ärenden eller för utförande af andra befattningar, »bruka någon makt och myndighet, som förbemälte direktion eller presidentskap vidhänger», vid äfventyr af åtal och straff.

Ämbetsverken hade således gjorts, så att säga, bofasta i hufvudstaden i närheten af regeringen. De skulle där ständigt fungera, oberoende af om en eller annan af ledamöterna, ja till och med själfva chefen var frånvarande. För det sista fallet bestämdes, hvem som skulle företräda hans ämbete; ställföreträdaren ägde presidera med all rätt, myndighet och makt, likasom vore den andre själf tillstädes.

Regeringsformen upplinjerar i stora drag *kollegiernas ämbetsbefogenhet*. Till hofrätten höra alla rättegångssaker, som antingen direkt lyda under konungens dom eller dit komma med ordentligt vad. Den ägde att öfverse underrätternas protokoll och domar. Med hofrätten i Stockholm likställas nu de andra hofrätterna i Jönköping, Åbo och Dorpat i afseende å makt och myndighet; den i Stockholm är dock förnämst »af rum och anseende».

Såsom föremål för krigsrådets behandling nämnes enkannerligen inspektionen öfver krigsmakten till lands med dess utrustning, utskrifning och värfning, artilleriet, tillsynen om fästningarna och andra byggningar för kriget. Ehuru krigsrådet borde hafva

vetskap och rättelse öfver krigsfolkets underhåll, »hvad heller det sker utur räntekammaren eller af landgods», så skulle det dock icke hafva att disponera öfver någon ränta, utan detta skulle tillhöra räknekammaren såsom handhafvande statens ekonomi. — Amiralitetet hade enahanda uppgift beträffande flottan och krigsmakten till sjös.

I kansliet skulle författas alla statuter, landsstadgar och ordningar, som angingo hela riket eller vissa delar däraf; där utgåfvos fullmakter; dit hörde alla riksdags och andra sammankomsters handlingar; traktater och underhandlingar med främmande makter jämte sändebuds affärdande, emottagande och förhörande; alla rådslag med riksens råd i gemen eller några af dem eller med kanslirådet, hvarför ock rådets sammankomster skulle af kanslern anställas och i kansliets »innersta kammar« hållas; alla rådslag och slut skulle där protokolleras; och slutligen föreskrifves, att alla publika akter skulle, innan de föredrogos konungen till underskrift, öfverses och undertecknas af rikskansleren eller den hans ställe företräder.

Räknekammaren hade till uppgift enkannerligen att tillse, att räntorna rätteligen och i tid inkräfvats, till sin behöriga ort användas, icke otidigt förminskas, utan hellre förbättras och förmeras; den borde draga omsorg att riksens medel sig bättra och bekvämas till utgifterna, hållas till råda och i tid skaffas; den skulle ock tillse, att krediten vidmakthölles, så att kronan vid nödfall kunde hafva hjälp och bistånd.

Dessa äro hufvudsakligen de bestyr, hvilka enligt regeringsformen skulle tillkomma kollegierna. Men de angifvas där långt ifrån fullständigt. Det talas sålunda i regeringsformen icke något om den domsrätt, som tillkom såväl krigsrådet som amiralitetet öfver de till krigsmakten till lands och sjös hörande personer enligt krigs- och sjöartiklarna. Likaså ej heller något om räknekammarens domsrätt i balans- och redovisningsmål samt kamerala frågor. Också hänvisar regeringsformen, i fråga om kollegiernas ämbetsuppgifter, till de närmare bestämmelser, som meddelas i deras särskilda instruktioner.

Ett oskick, som man hade svårt att råda bot på, var att ämbetsverken och särskildt de höga riksämbetsmännen ingreppo-

på hvarandras ämbetsområden. Isynnerhet synes det varit svårt att afhålla krigsförvaltningarna från att genom egenmäktigt förfogande öfver räntor och friheter till krigsmaktens förmån obehörigt inkräkta på den räknekammaren tillhörande finansförvaltningen. Likasom, på sätt ofvan omtalats, man aktat nödigt att i 1626 års instruktion för kansliet förbjuda detsamma att befatta sig med räntor och donationer, hvilka borde tillhöra kammaren, intogs därför nu i regeringsformen förbud för såväl krigsrådet som amiralitetet att disponera öfver någon ränta, hvilket borde tillkomma räknekammaren, eller att dela ut »privilegia«. Men härutöfver stadgades ett allmänt förbud för kollegierna och särskildt presidenterna att blanda sig i andras tjänst och ärenden i syfte att »amplificera och vidga sin jurisdiktion vidare än honom tillstår och är betrodt«. Hvarje sak borde trakteras och slutas på sitt rum och af sina deputerade domare. De anmärkningar, som i detta hänseende allt fortfarande gjordes, vittna dock, att dessa förbud icke blefvo effektiva.

Särdeles märkliga äro föreskrifterna om *ämbetsmännens redovisningsskyldighet*. De hafva i 1634 års regeringsform gifvits en fullständighet och omfattning, som äro enastående och beteckna den genom samma regeringsform afsedda centralisationens höjdpunkt. Det är en konsekvent genomförd redovisning af underordnade inför de öfverordnade genom alla grader af administrationen. Ämbetsmännen inom den lokala rättsskipningen och förvaltningen, såväl den civila som den militära, skulle årligen göra redo och räkenskap för sin förvaltning inför konungen själf, om han så fann för godt, men eljest hvar inför sitt kollegium. Vissa dagar voro bestämda för denna redovisning. Och kollegierna anbefallas att noga öfverse, upptaga, rannsaka och skåda alla ämbetsmäns, som i hof eller landsregeringen brukas, akter och gärningar, och, hvart efter sin instruktion, rätta det som sådant tarfvade. Detta skulle ske från »helge tre konungedagen årligen intill kyndermessodagen.«

Men äfven de fem rikskollegierna och deras höga chefer voro underkastade redovisningsskyldighet. »Nu är tillbörligt«, säges det, »att den, som mera arbete hafver, hafver och mer heder,

myndighet och nytto, och den mera hafver, vet sig ock mera hafva att försvara«, en grundsats, som äfven i våra dagar torde förtjäna att inskärpas. »Ifrån kyndermessodag och in till fastelagen« skulle de fem rikskonsilierna årligen göra redo inför konungen själf, där han är tillstädes och gitter, men eljest inför de fem höga riksämbetena, hvarvid öfverståthållaren skulle företräda den af riksämbetsmännen, som hade att redovisa. Föreskrifter meddelas, hvad redogörelsen skulle för hvarje ämbetsverk omfatta. Registratur m. m. skulle framtes. Skattmästaren skulle t. ex. framlägga »cronones bok, det året hålledt, och den god görandes«. Hvar så stora och besvärliga ärenden riket påkomme, att denna rannsaking icke så hastigt kunde ske, då »måge till vissa ärendens rannsaking deputeras vissa förtrogne och discrete män, som öfverse och göra underrättelse, på det alt må vintern igenom nå sin riktighet och intet år skjutes in på det andra«.

För ämbetsmän, som befunnos brottsliga eller försumliga, stadgas ansvar. Kollegiasessorer svarade inför en domstol, bestående af de fem höga riksämbetsmännen jämte 2 af hvarvart collegium, tillsammans 15 personer; dock skulle konungens resolution tagas, så framt han var tillstädes. Gällde det ett helt collegium eller något af de fem höga ämbetena, berodde det på konungen, om han ville själf med ord näpsa, eller låta saken komma inför sig och rådet. Vid konungens död eller onyndiga år, eller där saken gick lif och ära an, skulle den dömas af en riks rätt, om hvars sammansättning i regeringsformen stadgades.

Att det från början var meningen att denna ämbetsverkens »examen«, som det kallades, skulle tagas på allvar, visa de grundliga examina, som år 1636 anställdes med samtliga kollegierna. I enlighet med regeringsformens föreskrifter uppträdde därvid hvar och en af kollegiernas chefer med sina bisittare inför de öfriga riksämbetsmännen uti rådet och förklarade sig uti ett högtidligt tal vilja aflägga den föreskrifna redogörelsen. Därpå framlämnades register, protokoll, akter, registratur och andra ämbetsverkets handlingar, hvilka i rådet genomgingos och granskades. Att man därvid icke gick slappt till väga framgår af mängden och beskafheten af de gjorda anmärkningarna. Dessa togos till protokolls och sammanfattades slutligen i vissa punkter, som till efterrättelse

för framtiden till kollegiet öfverantvardades. Isynnerhet krigs- och amiralitetskollegierna stodo sig slätt, och de mot dem framställda anmärkningspunkterna äro många och betydande.

Först skedde hofrättens examen, som räckte den 29 februari samt den 1—4 mars; protokoll och akter, af hvilka hofrätten låtit göra extrakter, genomgingos. Därefter kom krigskollegium, som det numera finnes kalladt; dess examen varade den 5, 7, 8, 9, 10 och 11 samt den 23 mars; den synes varit synnerligen grundlig. Kansliets examen företogs den 24 och 28 mars samt den 1 april. Denna aflopp jämförelsevis väl. Hofkansleren Johan Adler Salvius, som i rikskanslerens frånvaro vid examen företrädde kollegiet, för öfrigt en af den tidens dugligaste ämbetsmän, gjorde ganska väl reda för sig. Dock blef detta ämbetsverk ej heller alldeles utan sina påminnelser. Den 29, 30 och 31 mars samt den 1 april pågick examen med amiralitetskollegium, mot hvilket anmärkningarna ock voro svåra. Sist den 7 och 8 april företogs examen med kammarkollegium, hvilken dock ej synes hafva blifvit fullföljd till slut; några sammanfattade anmärkningspunkter, såsom för de öfriga kollegierna, finnas här ej hafva aflämnats. Sannolikt är, att drätselverkets ställning, till följd af kriget och den öfveransträngning af landets ekonomi, som däråf föranleddes, befann sig i sådan förvirring att en grundlig examen var omöjlig att då utföra. Kammarkollegium blef därför dock ej afglömdt. Man finner i november 1636, att deputerade af rådet, däribland rikskanslern Axel Oxenstjerna, som nu hemkommit från Tyskland, sammanträdte för att tillika med kammarrådet öfverse kammarverket, samt där »en god tid bortåt öfversett, examinerat och öfverlagt«, äfvensom sökte att »allt underslef i inkomsterna se, förfara och böta« (= bättra); någon riktigt grundlig undersökning kunde emellertid ej heller då komma till stånd; därtill var oredan i det finansiella för stor; man måste lämna den till en bekvämare tid.

Det är märkligt och ej minst för vår tid lärorikt, med hvilket allvar man grep sig an med förvaltningens och ämbetsverkens ordnande och reformerande. Och detta framträder så mycket mera, då man betänker, att föregående tiders oreda, så långvarig att den blifvit till vana, först sedan ett trettiotal år tillbaka börjat

så småningom vika för den nya ordningen och således ännu till en stor del måste finnas kvar, samt än ytterligare, att nästan under hela denna tid rådt brinnande och landets krafter till det yttersta ansträngande krig, hvilket dessutom oupphörligen kallade en eller annan af förvaltningens chefer — andra funnos ej att tillgå — i viktiga uppdrag ut ur landet.

Det är ur denna synpunkt betecknande, huru noga man nagelfor äfven med de högsta ämbetsmyndigheterna. Särskildt framträder detta i krigskollegiets ofvan berörda examen, hvilken är betecknande äfven för den uppfattning, man den tiden, åtminstone i teorien, hade om en tjänstemans plikt. En något mera ingående redogörelse därför torde sålunda icke sakna sitt intresse.

I protokollet öfver denna examen berättas, hurusom riksens marsk, den rike och mäktige Jakob de la Gardie, inträdde med sitt kollegium. I ett inledande tal anförde han ursäktande, att krigskollegium ännu icke var rätt »stabilieradt« samt därtill icke hade haft någon underskrifven och »förseglad« instruktion. Dessutom hade han för sin person icke allenast varit förhindrad i rådet, utan ock en tid utsänd med armén till Preussen, hvilket allt borde undskylla honom och hans medkolleger, om icke allt var så noga gjordt och observeradt, hvartill regeringsformen förband kollegiet. Till bevisande af sin hörsamhet och lydnad hade han och hans kolleger gjort, hvad som varit dem möjligt och tiden tillåtit, samt begärde att, där något försedt vore, regeringen ville tillskrifva det de angifna orsakerna. Så talade Jakob de la Gardie; och den följande undersökningen visade ju, att han ägde skäl att vara blygsam. Man må väl till jämförelse undra, om det i vår tid skulle talas lika blygsamt, i fall en dylik examen kunde ifrågasättas?

Härpå inlevererades några böcker, först förslagsboken på hela militien, sedan registraturet och inventaria på alla befästningar i riket, sist »tvenne stora böcker, uti hvilka var författat alle planter och afritningar på alle befästningar, så i Sverige som Finland«. Riksdrotsen, Gabriel Gustafsson Oxenstjerna, som i allmänhet förde ordet, sade, att regeringen ville dessa akta och böcker öfverse och genomlöpa och hvad riktighet eller oriktighet där uti finnes, krigskollegium förehålla. Därmed tog kollegium afträde.

De följande dagarne genomgingos de inlämnade handlingarna. Man var dock ej tillfredsställd med dessa; äfven öfverstarnas rullor om utskrifningarna och mönstringarna infordrades. Likaså införskaffades för jämförelse ur kammarkollegium kamrerarnes förslag uppå krigsfolket, huru det var och huru det efter regeringsformen borde vara. Man fann en stor »discrepance« emellan kammarförslaget och krigskollegiets förteckning. Synnerligen många anmärkningar gjordes i fråga om krigsfolkets antal och aflöning m. m. Såsom en allmän anmärkning förhölls kollegiet, att det inlagt utskrifnings- och mönstringsrullorna öfversedda och såsom de i krigskollegium inlämnats, »icke utan notable fel«, samt presenterat dem sådana i examen, utan att kollegium anmärkt samma fel eller gifvit sitt betänkande, huru de vore att bota. Därför ålades kollegiet att noga och väl genomläsa alla dylika längder, granneligen annotera förekommande fel samt, »efter 4 veckors förlopp«, göra regeringen en information däröfver. Assessoren Andreas Buræus, som tillkallats, tillspordes, om assessorerna härutinnan gjort sin plikt; men det heter, »Buræus kunde här till föga svara«.

Vidare öfversågos planerna för fästningarna i Sverige och Livland, äfven inventariet på artilleriet och ammunitionen i Sverige. Buræus tillfrågades, om krigskollegium gjort något förslag på hvad som behöfdes till hvarje fästnings reparation, så som det bort göra. Hans svar utmärker, att man äfven då förstod att skylla ifrån sig: »kollegium hafver intet varit fullkomligt, han var den ringaste ibland assessorerna i krigsrätten, han svarar allenast för sin person. De andre, som äre af högre förstånd, veta göra räkenskap för deras personer«. Äfven i dessa stycken gjordes många anmärkningar. Krigsrättens domar granskades; man fann sådana fällda utan tillräckliga laga skäl, hvaröfver infordrades förklaring; domböckerna voro ej heller förda med önskvärd reda. Slutligen öfversågs och genomlöptes registratoret; här återkommer den gamla anmärkningen om obehörig disposition af räntor m. m.

Sedan själfva examen var afslutad, höll drotsen ett tal, hvori marsken och kollegiet förhöllos sina försummelse och förmanades »skarpt«, heter det, »att taga deras plikt och ombetrodda tjänst här efter bättre i akt, det betraktandes att därpå hänger en god

del af riksens välfärd och deras egen reputation«. I anledning däraf att marsken i sitt härpå afgifna ursäktande svar, bland annat, framhållit, att »arbetaren är sin lön och mat värd och att de personer, som uti krigsrätten tjäna, klaga att de ännu intet för deras tjänst något bekommit hafva, begärande att regeringen täcktes dem uti det fallet nådeligen ihågkomma«, svarade drotsen: »deras lön anlangande var nu intet tid, mycket mindre borde dem på det rummet, där de stå att göra räkenskap för deras administration, att tala på deras lön, utan skulle det på andra tider och ställen göra. Och borde icke mindre dem än som alle andre, som i daglig tjänst äro, patientera och anse fäderneslandets lägenhet, där icke lönen strax följa kan«. Det var stränga fordringar, som man den tiden i fäderneslandets namn vågade göra gällande! Tjänstemannen skulle vara till för tjänstens skull; ej tvärtom. — I icke mindre än 29 särskilda punkter blefvo anmärkningarna mot krigskollegium sammanfattade.

Lika strängt, om ej ännu strängare, gick man till väga vid examen med amiralitetskollegium, som hade Karl Karlsson Gyllenhjelm till chef. Denne ursäktade sig med sin höga ålder och hänvisade vid redovisningen på den för öfrigt synnerligen duglige och verksamme amiralen Klas Fleming. Men ämbetsverkets arbete var långt ifrån till nöjes; och man satte i fråga, om Fleming ej hade *för många tjänster* — förutom riksråds- och amiralsämbetena, innehade han tillika öfverståthållareämbetet, för öfrigt en erkändt duglig öfverståthållare. Det förmenades, att så många och svåra ämbeten ej kunde af en man tillbörligen förvaltas. Johan Skytte erinrade, att han gjort anmärkning därpå, när öfverståthållareämbetet tillsattes, och riksskattmästaren ansåg det omöjligt, att Fleming kunde alla tre ämbetena förestå, men ansåg honom omistlig vid Holmen (Skeppsholmen). Man sökte således redan den tiden se upp med det s. k. mångsyssleriet, som dock, till följd af den ringa tillgången på dugliga ämbetsmän, då var en nödvändighet. Betecknande för examens noggrannhet är för öfrigt en punkt i protokollet, där det säges: »Emot all förhoppning finnes uti 1635 års registratur vara några ark och blad uttagné och i staden igen andre med lim inflickade«. Jakob Johansson, en tjänsteman i kollegiet, inkallades och tillspordes, hvarför han gjort detta, men,

säger protokollet, »Jakob kunde härtill föga svara«. Efter undfången admonition och sedan anmärkningspunkterna blifvit öfverlämnade, svarade Klas Fleming och erkände, att de »fått en god läxa«. Det uttalades emellertid, att kollegiet hade för litet antal tjänstemän, och utlofvades, att detta skulle afhjälpas.

I regeringsformen hänvisas, som ofvan nämnts, till de för ämbetsverken gällande särskilda *instruktionerna*. Sådana synes det varit meningen att utfärda nya för samtliga ämbetsverken; men detta blef ej verkställdt. Vi hafva sett, att krigskollegium vid examen ursäktade sig med att det ej hade någon fastställd instruktion; så gjorde äfven amiralitetskollegium. Redan år 1636 utarbetades en vidlyftig instruktion för krigsrådet. Den föredrogs i rådet, dagtecknades den 20 mars 1636, men blef ej underskrifven; dock anbefalldes den tills vidare till efterrättelse. Hvad amiralitetskollegium angår, blef en instruktion af riksamiralen och Klas Fleming uppsatt i Juli 1634, men den blef icke ens föredragen i rådet; den begagnades ändock. Efter den undergångna examen uppsattes för verket en ny omständlig instruktion, hvilken, ehuru den icke heller synes blifvit annat än ett förslag, likväl tills vidare iakttagits och användts. För kansliet gällde fortfarande 1626 års kansliordning; den skulle omarbetas, men någon fullständig ny sådan utfärdades ej förr än år 1661. För räkningekammaren gällde 1618 års kammarordning. En ny sådan utarbetades 1642, men erhöi ej formlig fastställelse; den skall dock hafva tagits till efterrättelse.

Instruktionerna innehålla, såsom förut är antydt, närmare bestämmelser om hvad till kollegiernas ämbetsuppgifter hörde; i några, såsom i den nyssnämnda instruktionen för krigsrådet, äro de synnerligen detaljeradt utförda. Därjämte angifves där antalet ledamöter och öfriga tjänstemän; bestämmelser meddelas ock angående ordningen för arbetet. Dessa gifva vid handen en stor omsorg därom, att arbetet måtte hafva sin regelbundna gång, hvilket var så mycket angelägnare, som man hade att bryta med förut rådande oreda och själfsvåld. Noggranna föreskrifter meddelas därför angående *arbetstid*, *disciplin* m. m. I detta hänseende visades den tiden ingen efterlåtenhet; betänker man därjämte, att

aflöningen var låg och att den långtifrån ordentligt utgick, så måste man finna föreskrifterna verkligen stränga.

Enligt kammarordningen skulle skattmästaren och kammarråden vara på tjänsterummet kl. 6—11 f. m. och 2—5 e. m. fyra dagar i veckan samt kl. 8—11 f. m. och 2—5 e. m. en dag i veckan; de synas således haft en dag ledig, men så var ock de öfriga dagarne arbetstiden så mycket längre, ända till 8 timmar under 4 af veckans dagar. Hvad skulle man nu säga om slikt? Om de underlydande tjänstemännen säges, att de skulle i lika måtto för- och eftermiddagen vara tillstädes till sitt ombetrodda arbete, »efter som arbetet det kräfver«. I den ordning, som riks- och kammarråden den 9 Juli 1626 utgäfvö till efterrättelse, förklarades detta så, att de skulle vara på tjänsterummet kl. 8—11 f. m. och 2—5 e. m. *alla* söcknedagar. — Uti den nya ordning, som bestämdes i april 1635 att gälla tills vidare, intill den i regeringsformen omnämnda nya kammarinstruktionen kunde blifva färdig, säges, att referendarien, som hade att emottaga inkommande handlingar, skulle vara på sin post redan kl. 6 om morgonen. Ledamöterna i kollegiet skulle vara tillsammans *alla* söcknedagar kl. 8—11 f. m. samt på eftermiddagen, utom på lördagen, kl. 2—5. Efter arbetstidens slut skulle skattmästaren och råden dessutom träda tillhoppa att öfverläsa de bref, resolutioner m. m., som sekreteraren och referendarien gjort färdiga och som skulle utgifvas.

I de andra verkens instruktioner förekomma i hufvudsak motsvarande bestämmelser om arbetstiden, ehuru timmarne något växla. Uti 1626 års kansliordning, som för tjänstemännen såsom regel stadgar 7 timmars arbetstid, utsäges, att de skulle vara på tjänsterummet, »ehvad där är något att göra eller ej«. I krigskollegium synes arbetstiden varit något lindrigare, i regel endast 5 timmar och börjande först kl. 8 f. m.

Äfven andra föreskrifter meddelas i syfte att af tjänstemännen kunna utfå den påräknade arbetskvantiteten. Så t. ex. förordnas i kansliordningen, att i det rum, där sekreterarne med deras underhåfvande kanslister skola sitta och arbeta, de skulle vara »åtskilda hvar ifrån andra med skranckelvärccke, så högt att den ene icke kan si till den andre«. Stränga ansvarsbestämmelser meddelades för dem, som ej iaktogo de fastställda tiderna. Ansvar

bestod uti afdrag på aflöningen; i kansliordningen stadgas till och med såsom straff för 4:de resan att »sitta natt och dag i tornet«. I sista hand hotas med afsättning.

Äfven rörande diciplinen och den respekt, de underordnade voro skyldiga sina förmän, lämnas stränga föreskrifter. Det talas till och med om »häktelse eller hugg« för den, som härutinnan förgick sig.

* *

*

Sålunda hade genom och i sammanhang med 1634 års regeringsform Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas storartade arbete för den svenska centralförvaltningens organisation blifvit slutfördt. Den stora betydelse, denna ordning haft för hela den följande utvecklingen på detta område, har föranledt, att skildringen af densamma blifvit något utförligare. Det är nämligen icke blott så, att det nuvarande förvaltningsskicket blifvit uppbygdt på 1630-talets organisation såsom grundval, utau det har i mycket stora och viktiga delar bibehållit sig nästan oförändradt, sådant det då ordnades. Det torde nu böra kastas en återblick på den allmänna karaktären hos denna organisation.

Man har sagt, att 1634 års regeringsform afsett att stadga »ett centraliseradt aristokratiskt ämbetsmannavälde«. Det har ej afsetts att här behandla 1634 års regeringsform och den därmed genomförda förvaltningsorganisationens statsrättsliga betydelse. Det må blott anmärkas, att äfven om man ej får tillägga regeringsformens upphofsmän en sådan afsikt — förslaget därtill var ju, som bekant, i hufvudsakliga delar öfversedt och gilladt af Gustaf II Adolf —, utvecklingen förde med sig, att den centralisation, som man velat åstadkomma, erhöll en aristokratiskt-byråkratisk prägel. Detta låg icke blott i regeringsformens bokstaf, utan än mera i sammasättningen och beskaffenheten af de regeringar, som hade att först tillämpa densamma: två aristokratiska förmyndareregeringar, hvilka, med en mellantid, upptagen af Drottning Kristinas på en gång despotiska och svaga styrelse och Karl X Gustafs af ständiga krig uppfyllda korta regering, i samma

anda, fastän med olika kraft, ledde fäderneslandets öden. Men — och det bör här framhållas --- då det i detta sammanhang talas om ämbetsmannavälde och byråkrati, får man icke tänka sig en byråkrati i modern mening. Ämbetsverken inneslöto icke på den tiden någon från de öfriga folklagren skarpt afskild ämbetsmannakår, för hvilken ämbetsmannaställningen var det enda eller hufvudsakligen enande momentet, som förskaffade den dess betydelse gentemot de utanför stående samhällsmedlemmarne. Det var den jordbesittande aristokratin, för hvilken jordbruket dock ännu alltid var en hufvudsaklig näringskälla, som intog de högsta posterna. Det var vanligt, att dennas yngre medlemmar gjorde sina lärospån i kollegierna. De mera underordnade posterna hade ännu alltför liten betydelse för att kunna öfva något inflytande på ärendenas gång. Och de män ur de nedanför stående samhällslagren, som stego högre på ämbetsmannastegen, såsom en Johan Adler Salvius, en Mathias Björenklou m. fl., upptogos inom aristokratins sköte. Visserligen började och fortgick under denna tid, särskildt under Kristinas egen regering, så småningom bildandet af en tjänstemannadel utan jordbesittning, men det var först enväldet, som, på samma gång det bröt den högre aristokratins öfvermakt, lade grunden till en särskild ämbetsmannakår, som i ämbetet hade sitt egentliga lefvebröd och den sammanhållande kraften.

Ännu hade ej heller stadgat sig någon bestämd grundsats i fråga om ämbetsmännens *befordran* efter vissa grunder, om deras rätt till ämbetet eller hvad man kallar deras *inamovibilitet*, samt till en viss med tjänsten förenad lön.

Under den senare delen af medeltiden, kalmarunionen, hade den grundsatsen börjat arbeta sig fram och kommit till synes uti vissa af unionsregenternas försäkringar, att förläning af slott och län likasom deras återkallande skulle ske med rikets råds råde och det sistnämnda endast på uppgifna skäl. Detta kommer äfven till synes uti handlingar från Wasatiden, såsom uti Sigismunds försäkran af 1594. Och i Gustaf Adolfs konungaförsäkran af den 31 december 1611 utlofvades, att de, som brukades uti riksens höga ämbeten och försörjdes med underhåll af kronans län och

uppbörd, icke skulle ifrån sådana ämbeten degraderas eller afsättas, med mindre de för rätta ifrån ämbetet lagligen blifvit dömda. Men dessa försäkringar, i den mån de verkligen togos till efterföljd, gällde i hvarje fall endast de höga förläningshafvarne, på slutet riksämbetsmännen. För tjänstemännen i gemen hade icke någon dylik grundsats gjort sig gällande; konungen till- och afsatte dem efter behag.

I 1634 års regeringsform säges härom, att konungen väljer och tager råd, ämbetsmän och höfdingar »efter Sveriges lag, riksens tarf och godtyckio sino«. Där upprepas ej löftet i Gustaf II Adolfs konungaförsäkran och äfven i de följande försäkringarna af Kristina och Karl X Gustaf är det med afsikt uteslutet. Anspråket att ämbetsmännen icke skulle godtyckligt till- och afsättas var emellertid ej dödt; det kom till synes i adelns besvär vid riksmötena. Och redan i 1660 års additament eller tillägg till regeringsformen lyckades det, som vi skola se, i viss mån vinna erkännande.

Hvad angår ämbetsmännens aflöning, betecknar Kristinas förmyndareregering den börjande öfvergången till ett nytt system, i det man sökte sätta en bestämd lön i stället för förläningsväsendet och underhållet in natura. Icke alldeles utan gensägelse. Bland de anmärkningspunkter, som vid riksdagen 1634 framställdes emot det framlagda förslaget till regeringsform, var äfven den, att det innehöll en bestämmelse därom, att den, som användes i konungens tjänst, »skulle sig med sitt deputat benöja låta«. Adeln, som, likasom äfven prästerna, gjorde anmärkning mot denna punkt, betecknade den som »absurd« eller alldeles »odrägelig« samt tycktes mena, att den skulle afskära möjligheten att erhålla förläningar utom lönen och tvinga adelsmannen att taga en tjänst för den lön som erbjöds, vid äfventyr att mista sina förläningar. Man tycker sig nästan igenkänna samma grundsatser och farhågor, som i våra dagar framträda i afseende å möjligheten att med statens ämbeten förena andra inkomstgifvande sysselsättningar. Den gången gick det så, att den misshagliga punkten ströks.

Emellertid finner man af förmyndareregeringen ordentliga *aflöningsstater* upprättade. Enligt den af Axel Oxenstjerna uppgjorda staten för år 1634 var riksrådslönen 1,500 daler silfver-

mynt och dubbelt för de riksråd, som tillika voro ledamöter i kollegium. Ett senare beslut bestämde, att extra förlänningar, utom lagmans- och häradshöfdingeräntor, skulle afräknas på lönen. De krigiska tiderna samt däraf och af regeringarnas misshushållning orsakad penningeförlägenhet vållade emellertid, att lönerna högst oordentligt utbetalades. Och förläningsväsendet bestod ännu länge, i stället för eller jämte lönen, åtminstone för ämbetsmännen af adel. Först efter Karl XI:s reduktion bragtes ordning i dessa förhållanden och gjorde sig ett nytt system slutligen gällande.

Genom sina chefer, de fem höga riksämbetsmännen, och riksrådet, hvaraf kollegiernas ledamöter till en del voro medlemmar, intogo kollegierna en ställning till regeringen, som gjorde att regeringsmakt och förvaltningsmyndighet hos dem sammanflöto, äfven om kollegiernas förbindelse med regeringen till en viss grad torde blifvit i en senare tid öfverskattad och kommit att synas större än den var i verkligheten. En framställning häraf ingår dock icke i planen för denna uppsats. Men alldeles oafsedt detta förhållande, hvilket man finner mer än ett exempel på att den Oxenstjernska förmyndarestyrelsen sökt motarbeta, intogo kollegierna enligt gällande lagbestämmelser, administrativt sedt, en synnerligen *själfständig ställning* såväl uppåt i förhållande till regeringen som nedåt genom en vidsträckt befälsrätt öfver de lokala ämbetsmyndigheterna. Och denna själfständighet blef så införlifvad med den svenska centralförvaltningens grundkaraktär, sådan den af Gustaf Adolf och Axel Oxenstjerna formades, att den icke utplånades, ens då riksrådets maktställning af Karl XI krossades, utan, oakadt alla växlingar i regeringsättet, bestått till den dag i dag är. Denna karaktär träder isynhet till mötes vid ett närmare genomgående af ämbetsverkens instruktioner. Man läse blott t. ex. andra punkten i 1618 års instruktion för kammarrådet, behandlande dess befattning med statens inkomster. Kammarråden skulle, så mycket dem står till görande, beflita sig om att inkomsterna måtte efter lägenhet förmeras och förbättras. De skulle därför öfverväga, på hvad sätt och orter nya tullar och acciser kunde läggas eller gamla förökas, eller skadliga sådana lämpas eller afskaffas. De skulle tillhålla ståthållarne och fogdarne, att bergsbruken blefvo förbättrade och

af nyo upptagna, där lägenhet finnes. De skulle göra sig under rättade om, hvarest lägenhet vore att förbättra kronans egendom med röjningar, svedjeland, nybyggen, hamrar, mjöl- och sågkvarnar, »skeperi«, saltpetersjudning, fiskeverk i älfvar och sjöar och annat slikt; och, där så befunes tjänligt, efter tidens lägenhet göra där förordning till, eller ock uppfinna andra nyttiga sätt att ställa det i verket. De skulle tillhålla ståthållarne och fogdarne att hafva inseende med att ödeshemman upptogos till bruk igen, för hvilket ändamål de hade makt att medgifva frihetsår. I allmänhet, slutas det; skulle de med all flit taga reda på de brister och fel, som finnes i landet både hos bergsbruken, städerna, allmogen och befallningsmännerna, och sedan, dem afskaffandes, »upptänka sådana sätt och ordningar, som äro görlige, Kungl. Maj:t nyttige och allmogen dräglige«. Blott denna enda punkt meddelar en handlingsfrihet och en initiativrätt inom det ifrågavarande området, som äro storartade. Det samma är förhållandet med andra områden af kollegiets ämbetsverksamhet. Och i lika måtto äger detta rum med de andra förvaltande ämbetsverken.

Det andra momentet, som ingick i förvaltningsverkens själfständiga ställning, deras befälsrätt öfver lokala ämbetsmyndigheter kommer äfvenledes till synes i instruktionerna. Ett synnerligen märkligt uttryck här af förekommer i den af Karl X Gustaf den 3 juli 1655 utfärdade interimsinstruktionen för kammarkollegium. Det är Kungl. Maj:ts nådiga vilja, heter det, att guvernörer och landshöfdingar i riket och provinserna i mål och ärenden angående kronans räntor och deras administrerande skola kammarkollegium å Kungl. Maj:ts vägnar lyd- och hörige vara, dess order och befallning, såsom vore de från Kungl. Maj:t själf komne, utan excepta och tergiversation behörigen med flit och utan dröjsmål i verket ställa; och där någon finnes, som antingen försumligen eller genstråfvigt sådana kollegii påbud handterade, skola riksskattmästaren och i hans frånvaro presidenten med samtliga riks- och kammarråden hafva fullkomligen tillstånd och makt att densamma så munt- som skriftligen med allvar tillhålla, att han därmed afstår och undfången order och befallning alldeles simpliter efterlever. Om detta ej hjälpte, fingo de anmäla saken hos Kungl. Maj:t. Härmed kan jämföras den föreskrift, som ännu

finnes i gällande landshöfdingeinstruktion, att i fall af landshöfdings underlåtenhet att vidtaga de åtgärder eller lämna den handräckning, som lagligen påfordras, öfverrätter och kollegier må, om efter åflåtna påminnelser rättelse icke följer, förelägga och fälla landshöfding till viten från 25 till högst 100 riksdaler riksmynt, men, om försummelsen ändock fortfar, anmäla förhållandet hos Kungl. Maj:t.

Det är gifvet, att denna ämbetsverkens själfständighet måste komma att i viss mån begränsas, på samma gång som med nödig befunnen större arbetsfördelning göromålen utskiftades på flera ämbetsverk och i dessas instruktioner nogare uppräknades och begränsades. Men i de stora dragen har den kvarstått och förefinnes ännu i dag hos de centrala ämbetsverken.

Antydningar förekomma dock, att redan under den nu stadgade organisationens allra första skede krafter varit verksamma, som, om de lyckats i sina planer, kunnat länka utvecklingen i helt andra banor, än som skedde. Äfven här var det Axel Oxenstjernas starka ingripande, som bestämde utgången. Striden gällde kansliets ställning till de andra ämbetsverken. I viss mening hade nämligen kansliet en annan karaktär än dessa. Detta tog sig, bland annat, uttryck i regeringsformens här ofvan anförda bestämmelser rörande hvad som hörde till kansliets ämbetsverksamhet, särskildt det att alla rådslag skulle där hållas och protokolleras, samt att regeringsexpeditioner skulle, innan de föredrogos konungen till underskrift, öfverses och undertecknas af rikskansleren eller den, som företrädde hans ställe. Kansliet hade härigenom karaktären af en statsexpedition, genom hvilken alla regeringsärenden skulle gå, äfven sådana, som tillhörde de andra kollegiernas behandling. Det var med hänsyn härtill, som kansliet af Axel Oxenstjerna med rätta kallades »anima regni«. Denna anordning fördrogs dock ej utan otålmodighet af de andra kollegierna, och försök gjordes att ställa dem i direkt förhållande till regeringen med förbigående af kansliet. Så beslöto 1635 de hemmavarande rådsherrarne — Axel Oxenstjerna var då i Tyskland —, att bref i de till andra kollegier hörande ärenden skulle uppsättas och framläggas till underskrift af hvarje kollegii sekreterare. Detta

ändrades dock efter kanslerns återkomst. Från 1641 omtalas ett annat försök, af riksamiralen Gyllenhjelm, hvilken föreslog, att hvarje collegium skulle i tur och ordning föredraga sina ärenden för regeringen. Slutligen gjordes år 1645, således efter det Kristina blifvit myndig, ett ytterligare och mera omfattande anlopp mot kansliets ställning, under ledning af Oxenstjernas medtäflare, dåmera riksdrotsen Per Brahe. Det skall hafva gynnats af drottningen, men strandade, äfven detta, på Oxenstjernas ihärdiga motstånd. Han gjorde gällande, att kansliet, »såsom det där med några particular saker intet hafver att beställa, alltså bör det föra pennan och ordet i konungens namn, där så behöfves och tarfligt är, såsom ock hålla riktighet på bref och akter, som utgå och af konungen undertecknas«.

Visserligen kunde frågans innebörd då icke vara tillfullo insedd af de handlande personerna, likasom de sannolika följderna af den ifrågasatta förändringen icke heller nu kunna med full nödvändighet angifvas, men det torde dock kunna sägas, att Axel Oxenstjerna genom sitt motstånd sannolikt afböjde det svenska förvaltningsväsendets utveckling i en helt annan riktning, än den af honom och Gustaf Adolf afsedda. Hade opponenterna inom collegierna fått sin vilja igenom, torde dessa collegier öfvergått till att blifva departement eller byråer inom regeringen, hvarmed sedan följt centralförvaltningens fullständiga beroende af denna och ministerstyrelse såsom byråsystemets konsekvens. Det torde icke vara för mycket sagdt, att det ländt vårt förvaltningsväsen och, i den mån samhällets utveckling därpå är beroende, äfven denna utveckling till båtad, att Gustaf Adolfs och Axel Oxenstjernas verk då räddades.

* * *

Sådan den enligt regeringsform och gällande instruktioner tedde sig, var för visso denna förvaltningsorganisation ett stort artadt arbete. Den uppväckte utlandets beundran och det var fråga om att där taga den till efterföljd. Axel Oxenstjerna hade full rätt att om sitt verk säga, att dess like icke fanns i många konungariket. Men om det än hufvudsakligen gällt att här skildra

själfva de lagfästade institutionerna, hvilka — i vida högre grad än sättet för deras tidigare genomförande i praktiken — varit af betydelse för den senare utvecklingen af vårt förvaltningsväsen, får det å andra sidan rättvisligen ej heller alldeles förglömmas, att för den tiden i vida högre grad än nu gällde, att det är *ett* att skrifva författningar, ett annat att få dem efterlefda. Ordningen hade svårt att få öfvertaget öfver till vana blifvet själfsväld och inrotad oreda. Härtill kommo krig och ekonomisk förlägenhet samt, isynnerhet i början, en ofta öfverklagad brist på dugliga ämbetsmannämnena. Kristinas förmyndare sökte, såsom framgår t. ex. af de ofvan beskrifna examina, att, åtminstone i början, hålla verket vid makt. Men de följande styrelsernas efterlåtenhet föranledde, att den ordning, som afsetts att vinnas, icke ernåddes annat än på papperet. Oreda och slapphet rådde i förvaltningen, likasom i förra tider, samt ökades alltmera, till dess de slutligen kulminerade och framkallade nödvändigheten af en reorganisation.

* * *

Emellertid utvidgade man under tiden den gjorda organisationen genom inrättandet af nya centrala ämbetsverk. Redan under drottning Kristinas förmyndare tillkommo två sådana.

Gustaf II Adolf hade 1630 inrättat ett bergsamte, som skulle hafva uppsikt och omsorg om de för den tidens statsekonomi så betydande bergverken. Detta var emellertid ej något kollegium, utan dessa ärenden tillhörde fortfarande kammarkollegium, under hvilket nämnda ämbete alltså sorterade. Fullmakten för bergsamtet konfirmerades 1634, utan att någon förändring vidtogs i verkets ställning. Men den 14 februari 1637 utfärdades fullmakt för ett generalbergsamte såsom ett själfständigt af kammarkollegium oberoende ämbetsverk, ehuru det ej var något rikskollegium. År 1649 i den fullmakt, som Kristina den 6 juli detta år utfärdade, benämnes verket »riksens *bergskollegium*«, och det säges uttryckligen, att det skulle hafva »alldeles den auktoritet, myndighet, ära och respekt, som andre af våra collegiis«. Chefen kallades guvernör, ledamöterna assessorer. Utom bergverken hörde under detta kollegium den s. k. proberkammaren med riksguardinen; kollegiet fick sig ock tillagd tillsynen om kanalväsendet och det af Kristi-

nas förmyndare en tid omhuldade, men sedermera öfvergifna salt-sjuderiet.

Samma år som generalbergsamtet inrättades utfärdades den 28 november 1637 fullmakt och plakat uppå ett »*collegium af commercierna*«, som skulle hafva att »inventera allehanda goda råd och anslag, som kunna både i gemen såväl som isynnerhet lända till kommerciernas och allt hvad däraf dependerar tilldrägeliga gång, flor och förkofring in- och utrikes«. Härigenom afskildes från kammarkollegium äfven ärenden angående handeln. Detta nya kollegium, hvars chefskap den förut omtalade Klas Fleming till en början fick lägga till sina öfriga befattningar — så litet afseende gjordes på talet om att han redan förut hade för många sådana samlade på sin hand — synes dock ej blifvit fullständigt ordnad förr än 1651, då instruktion den 23 augusti utfärdades för handels- eller kommerskollegium, som skulle hafva inspektion på navigations, handels och manufakturers befordran i Sverige och dess underliggande provinser. Enligt denna instruktion var det afsedt att inrätta tre kollegier, ett i Stockholm för Sverige och Finland, ett i Östersjöländerna och det tredje för de tyska provinserna. Af dessa kom dock endast det i Stockholm till stånd. Den 1 oktober 1651 utgafs fullmakt för chef, benämnd »*director*«, och ledamöter i detta ämbetsverk. Under dess uppsikt hörde enligt denna fullmakt äfven hospitaler samt barn- och tukthus i riket.

* * *

I det på riksdagen 1660 antagna additament eller tillägg till 1634 års regeringsform, dagtecknad den 3 november samma år, åberopades och bekräftades i hufvudsak hvad om centralförvaltningen blifvit stadgad i regeringsformen. I detta tillägg nämnas äfven de två nya kollegierna, handels- och bergskollegierna, men såsom icke hörande till de »fem riksens höge collegia«. Fördenskull, heter det om dem, lämna vi dem i sitt värde och åstunda allenast, att de med sådana order och instruktioner må blifva försedda, hvarmed de kunna nå den hälsosamma intentionen, hvartill de af begynnelsen äro anställda, så att publicum och hela fädernes-

Japan's "ancien régime".

Af

Professor **Rudolf Kjellén.**

Under läsåret 1896—97 behandlade jag på 14 offentliga föreläsningar vid Göteborgs Högskola »Japan, världens nya stormakt». Halfva antalet föreläsningstimmar (fallande på höstterminen, alltså 1896) ägnades åt den historiska utvecklingen, och begagnades därvid hufvudsakligen följande hjälpkällor.

REIN, J. nach Reisen und Studien, I, 1881. Förf. vistades i J. 1874—75 på uppdrag af preussiska handelsministeriet för att studera dess handel och industri. Hans arbete är bekant som den klassiska västerländska behandlingen af J.; tyvärr dock svagast just på det historiska området.

GRIFFIS, The Mikado's empire, 1876. Förf. uppehöll sig i J. som lärare åren 1870—74, däraf ett år i det inre af landet, där det gamla systemet ännu florerade. Arbetet har sin tyngdpunkt på rent historiskt område och torde i detta afseende vara det bästa och mest anlitade bland äldre populära framställningar.

BOUSQUET, J. i våra dagar, sv. öfvers. 1882. Förf. kallades till J. år 1872 för att undervisa i det franska rättsväsendet och är ett intressant, ehuru något ytligt, vittne om denna tids förhållanden. Boken, som äfven har historiska kapitel af intresse, utkom på franska 1877.

HÜBNER, Ein Spaziergang um die Welt, II, 1875 (uppl. 3), besökte J. år 1871, då den egentliga revolutionen ännu knappast var fullbordad, och trädde i förbindelse med själfva de ledande männen i landet. Dessa förbindelser tillika med hans egen diplomatiska erfarenhet gifva H:s iakttagelser och omdömen särskild betydelse.

THUNBERG, Resa III, 1791. TH:s vistelse i J. inföll åren 1775—6, och hans berömda framställning däraf är ett ovärderligt bidrag till kännedomen om det gamla J.

M. v. BRANDT, Die Zukunft Ostasiens, 1895, och

LÖNHOLM, J:s moderne Civilisation, Tokio 1896, äro i det hela också att betrakta som ögonblicksbilder, från den tid då landet stod på tröskeln till den nutida stormaktsställningen, men innehålla äfven historiska notiser från äldre tider. Djupare inblickar i den gamla tidens anda bjuda

MITFORD, Tales of old J., 1893 (första edit. 1871), samt

LAFCADIO HEARN's arbeten, hvaraf 1896 dock endast »Glimpses of unfamiliar J.», samt »Out of the east» voro tillgängliga.

MURRAY, J. (i serien »Story of the nations») är en fullständig och värdefull landshistoria på basis af modern forskning.

YOSHIDA, Geschichtl. Entwicklung der Staatsverfassung und des Lehnwesens von J., 1890, samt

OKUBO, Die Entwicklungsgeschichte der Territorialverfassung und der Selbstverwaltung J:s, 1894, äro akademiska dissertationer af modernt skolade japaner, af synnerlig betydelse för den del af ämnet, som här skall sysselsätta oss.

IYENAGA, The constitutional development of J. 1853—1881, 1891, härstammar från en infödd professor i Tokio, men är skäligen mager i ämnesbehandlingen.

Bland begagnade tidskriftsuppsatser må i detta sammanhang särskildt omnämnas: APPERT, Deux révolutions en J., i Revue des deux mondes, oktober 1895, ss. 638—665, FERRERO, Den jap. Revolution, i Samtiden 1895, ss. 401—418, samt TROUP, The industrial and commercial development of J., i Scott. geogr. Magazine 1896, ss. 169—184 (med en värdefull historisk exposé).

Då redaktionen af Statsvetenskaplig Tidskrift nu anmodat mig att lämna en framställning af Japans gamla statsförfattning, så har jag varit ganska tveksam att åtaga mig uppdraget. En vederbörlig supplerings och revision af här redovisade källmaterial, i anslutning till det sista decenniets intensiva forskning på området, skulle nämligen erfordrat vida mera tid än som nu stått mig till buds. Den framställning, som här skall lämnas, vill jag sålunda hafva betraktad endast som rekognosceringar eller förberedande meddelanden från ett studiefält, där jag hoppas i en framtid kunna bjuda ett mera vetenskapligt genomfördt arbete.

Å andra sidan bör här anmärkas, att den kritiska forskningen beträffande Japans historia i allmänhet icke har framskridit långt utöfver själfva begynnelsen. BASIL HALL CHAMBERLAIN, en af de störste nu levande auktoriteter i dessa frågor, finner 1902, att endast den äldsta perioden samt tidehvarvet 1542—1651 kunna anses något så när belysta med den moderna vetenskapens ljus¹⁾. Men denna belysning är mer än vanligt af nöden i en

¹⁾ Den förra genom ASTON, det senare genom MURDOCH, se hänvisningarna i CHAMBERLAIN, Things japonese, s. 242 och n. — Den moderna

historia, som är så uppblandad med myter och afsiktligt förfalskade fakta som Japans. Hvarje monografisk studie inom detta område måste därför ännu länge afsäga sig de anspråk, som man i västerlandet kan och bör ställa på en verkligt vetenskaplig behandling.

De nyare arbeten, som i denna afhandling begagnats till komplettering af den äldre litteraturen, äro hufvudsakligen följande:

REIN, anf. arb., andra uppl., 1905; synes tämligen oförändrad på det äldre historiska kapitlet.

CHAMBERLAIN, *Things japonese*, 1902 (första uppl. 1890); Lexikalisk uppställning, med källhänvisningar.

RATHGEN, *Die Japaner und ihr wirtschaftl. Entwicklung*, 1905. Författaren är känd som auktoritet på detta ekonomiska område.

LAUTERER, J., sv. öfvers. 1904. En skäligen oredig hopgyttring af notiser från äldre och nyare tid.

M. v. BRANDT, J., i *Helmolt's Weltgeschichte*, II, 1902. ss. 3—55 (cit. *Helmolt*). Sakkunnig och kritisk öfversikt, som man ju måste vänta af Tysklands mångåriga sändebud i Ostasien.

Japan, skildradt af japaner, sv. öfvers. 1904. Detta af STEAD år 1902 redigerade sammeverk (cit. *Nationalverket*) är naturligtvis en hufvudkälla för vår kännedom om det moderna Japan och dess historiska förutsättningar; men man måste alltid minnas, att det är skrivet af diplomater, som hafva haft äfven andra syften än »la verité pour la verité». Därtill skämmas arbetet af talrika felaktigheter i yttre afseende (årtal, namn o. d.).

Vid skrifningen af de japanska orden (nyare författarenamn undantagna) användas här samma principer som i mitt arbete *Stormakterna*, del II ¹⁾.

japanologiska forskningen är till väsentlig del nedlagd i *Transactions of the Asiatic Society of J.* samt *Mittheilungen der deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens*; den förra serien utgifven från Jokohama, den senare från Tokio, bägge sedan 1873.

¹⁾ Se förordet. Hvad en svensk läsare vill veta om de japanska orden är ju icke stafningen utan uttalet; detta intresse tjänas tydligen enklast och mest praktiskt genom en fonetisk öfversättning af de japanska bokstafstecknen, och detta till svenska, icke till något annat språk. När engelsmännen skriva Jimmu och tyskarne Dschimmu eller Djimmu, så skrives alltså här *Shimmu* (Sh = det franska j i »je»). När engelsmännen skriva shogun, skriva vi som tyskarne *schogun*. Vi skriva vidare (i enlighet med uttalet) j för japanernas y, sammandraga deras ei till e, bortkasta stumma i- och u-ljud (ex. Aschkaga för Aschikaga, Jejas för Jyeyasu) o. s. v. Endast långt å har äfven här tecknats med o. Se om uttalet särskildt REIN, ss. 555 ff., och CHAMBERLAIN, anf. st., i förordet.

I.

Etnografiska och historiska prenotioner.

Man föreställer sig måhända ännu på sina håll, att Japan är en dotter till den stora folkmodern Kina och dess historia sålunda från början ett slags filial till Kinas. Intet misstag kan vara större. Japan har på en viss historisk tidpunkt kommit under kinesiskt inflytande, men från alldeles egna förutsättningar. Dess historia startar med sin egen myt- och sagokrets, sina egna etniska rötter, sin egen originella miljö. Det är en autokton företeelse, så vidt detta öfverhufvud kan sägas om något folk; och denna relativa själfständighet har bevarats genom alla tider, i det att folkets utveckling varit i alldeles särskild grad bunden vid den en gång anvisade skådeplatsen.

Men visserligen dröjde det ganska länge, innan folket fyllde upp denna sin plats. Den japanska historiens första akt handlar om kamp och strid mellan ett invandrande folk och äldre inhemska stammar, hvilka långsamt trängdes undan. Eröfrarne kunna dock i traditionen icke spåras längre bort än till sydön, Kiuschu; Shimmu's uppbrott däriifrån bildar uvertyren till denna historia, och stranden, där han landade i det japanska medelhafvets innersta bukt (nuvarande Osaka-trakten), är dess geografiska utgångspunkt. Här grundade den japanske Oden sitt *Jamato*-rike, och härifrån utgick kolonisationen och statbildningen både mot norr och söder. Finge vi tro de inhemska konungasagorna (»Koshiki» och »Nihongi», från 700-talet), så har denna händelse inträffat år 660 f. Kr.; hvilket år också är antaget som utgångspunkten för den officiella japanska tidräkningen, liksom året för «stadens grundläggning» var i den gammalromerska.

Shimmu fann före sig ett folk, boende i byar under höfdingar och »härstammande från samma gudar» som hans egna män; detta folk, kalladt *Kumaso*, bodde äfven kvar på Kiuschu och trädde först efter upprepade strider, i *Jamato*-rikets lydnad. Af helt annat slag var däremot ett folk, som statsgrundläggarens efterträdare mötte längre mot norr (framemot år 100-e.-Kr., enligt annalerna); det frapperade genom rik skäggväxt, kallades vanligen

Jemischi och bjöd inkräktarne ett motstånd, som icke var brutet förrän på 700-talet och visade efterdyningar ända till framemot år 1100 e. Kr. Från denna tid upphör all raskamp, kolonisationen är fullbordad (i Gammaljapans trenne hufvudöar), och folket mottager icke vidare några etniska tillskott utifrån.

I själfva verket hafva grundämnena till den japanska nationen kunnat sammansmälta skäligen ostördt under hela det sista årtusendet. I samma mån har den etnografiska analysen af dem gifvetvis blifvit försvårad. Det japanska folkets ursprung är ett lika intressant som dunkelt problem. Det är tydligt, att statsbildningens tidevarf till dels också varit folkblandningens, äfven om den senare processen sträcker sin begynnelse ännu mycket längre bort i tiden. Det ligger åtminstone nära till hands att tänka sig ett inflytande från de omgifvande folken, *Jemischi* och *Kumaso*, och forskarens första omsorg måste här blifva att söka identifiera dem.

Härvid faller uppmärksamheten genast på det egendomliga naturfolk, som gömmer sina sista rester i rikets norra del (nordön Hokkajdo): de bekanta *Ajnos*. Det skiljer sig från alla nord- och ostasiatiska folk genom sin öfverflödande hårväxt. Detta är en alltför stor öfverensstämmelse med *Jemischi* för att kunna vara tillfällig; när vi dessutom finna *ajnos'* spår — i form af »kjoekkenmöddingar» med stenåldersredskap samt af ortnamn — ända ned till det japanska medelhafvet, så är denna sak fullt klar. *Ajnos* hafva en gång innehaft hela hufvudön (*Honschu*) och äro identiska med dessa *Jemischi*, som af invandrarne undanträngdes mot norr. Att de själfva ursprungligen kommit norr ifrån, öfver *Sakalins* brygga, är klart. Däremot är deras härstamning mycket dunkel; den mongoliska hypotesen, stödd på likheten med granarne på *Sakalin* och *Kamschatka* (giljaker, korjaker och andra »boreala» eller »paläasiatiska» folk), synes nu vara öfvergifven, och en kännare som *BÄLZ* finner *ajnos'* likhet med storryska bönder så påfallande, att han icke tvekar att äfven för de förra antaga ett kaukasiskt ursprung.

Men hvilka voro *Kumaso*, och hvarifrån hade de kommit? Sagans antydning, att de voro barn af samma gudar som inkräktarne, ger en ledning, som den moderna arkeologien tillfullo be-

kräftat. Undersökningen af gamla gånggrifter och grafhögar ¹⁾ har nämligen funnit dessa minnesmärken utbredda upp till nära 37° n. lat., med koncentrerung kring medelhafvets bågge stränder och den mot Korea vända sidan. De äro vida yngre än de motsvarande europeiska och tillhöra järnåldern; dock finner man en påfallande skillnad mellan fynden på Koreasidan, hvilka förråda en primitivare ståndpunkt, och de öfriga; det är en fortskridande kulturutveckling, men också utan alltför tvära brott — alltså en enhetlig, från Korea kommande ras.

Till yttermera visso förmåla kinesiska annaler, att tatariska stammar vid år 1200 f. Kr. gått öfver Koreasundet och ut på öarne. Man får således antaga åtminstone tvänne asiatiska invandringar, bågge af samma folkstam, men på olika kulturstadier. Den äldre satte sig troligen först i provinsen Idsumo (midt emot Korea), dit så många gamla sägner peka, och utbredde sig därifrån utefter medelhafvets södra och norra stränder. Detta var Kumaso-folket. Den yngre är fäst vid Shimmu-myten och Jamatofolket eller den rent japanska konungasagan. Bilden är icke olik den traditionella från Skandinavien, med dess göter och svear; isynnerhet om man före dem antager ett finskt urfolk, som småningom trängdes norrut.

Ännu återstår emellertid hufvudfrågan, om dessa asiatiska invandras härstamning. Af betydelse för svaret är, att man sedan länge urskilt tvänne hufvudvarianter af de nuvarande japanernas fysiska typ: den ena mera aristokratisk, smärtare, ljusare, långlagdt ansikte med sneda ögon — den andra demokratisk, undersåtsig, mörkare, rundadt ansikte och ögonen mera i en linje. Äldre uppgifter placera den förra typen öfvervägande i södern och den senare i nordn, hvarjämte de också tillägga den senare en rikare hårväxt. GRIFFIS har häraf dragit den nära till hands ligande slutsatsen, att den demokratiska typen tyder på ajno-inflytande; och han har t. o. m. en gång (s. 35) satt i fråga, att ajnoblodet skulle spela samma roll i den nuvarande japanska nationaliteten som anglosaxarnes i England gent emot den normandiska invasionen. Detta är en påtaglig öfverdrift, då ju berörin-

¹⁾ GOWLAND, *The Dolmens and Burial Mounds in J.*, 1897; se REIN, ss. 536—539.

gen mellan folken för det mesta var fientlig, och det för öfrigt lärere ha visat sig att denna blandras blir steril efter några generationer¹⁾. Utan tvifvel har den mer än tusenåriga beröringen med ajnos afsatt spår i det japanska folket, särdeles i norr, men man må ej skatta detta inflytande som en hufvudfaktor i dess etniska problem.

Skola vi då med SIEVERS²⁾ betrakta den nuvarande typdualismen som i hufvudsak ett enkelt socialt fenomen, beroende på underklassens tyngre arbetsbörd? Eller skola vi där igenkänna den dubbla inflyttningen, så att den gröfre typen behållit mera af den äldre invasionens (Kumaso) primitiva utveckling? Det senare betraktelsesättet torde ännu vara det bland fackmännen allmännaste³⁾.

Den främste bland dem, BÄLZ, har emellertid i sina senaste skrifter intagit en annan ståndpunkt: han tolkar nu den »i folkets massa öfvervägande» typen såsom inverkan af *malajisk* ras. Redan förut hafva forskare påvisat ett bestämdt malajiskt inflytande i japanernas anletsdrag, boningssätt och karaktär, och man har framhållit, att hafsströmmarne gynna en malajisk utbredning uppåt de japanska öarne⁴⁾. Nu framhåller BÄLZ, att den gröfre japanska typen »är så lik annamiters, siamesers och javaners, att en japan icke är i stånd att skilja dem från sina egna landsmän på anletsdragen»⁵⁾. Det torde efter detta icke finnas något tvifvel om det malajiska elementets betydelse som en hufvudingrediens i den japanska folksjälen, ehuru inga direkta fynd eller traditioner bestyrka en invandring söderifrån; och det bör ju efter senaste tidens händelser icke heller förvåna, om i det japanska

¹⁾ CHAMBERLAIN, art. Race, s. 399.

²⁾ Asien (1904), s. 398.

³⁾ Se t. ex. CHAMBERLAIN, s. 398, MURRAY, s. 29.

⁴⁾ Redan BOUSQUET, s. 10, framhåller likheten med javaner, men finner den främst hos högättade japaner. Om likheten i byggnadssättet se DOENITZ hos REIN, uppl. 1, s. 450, samt SIEVERS, s. 398; i karaktären se HEARN, Out of the East, s. 148 f. Redan i sin första uppl., s. 452, framhåller REIN därtill betecknande öfverensstämmelser i seder och bruk med *polynesier*, såsom samoanare och Havajiska kanaker.

⁵⁾ Se REIN, s. 528. BÄLZ' grundläggande undersökningar öfver »Die körperlichen Eigenschaften der Japaner» finnas i Mitt. d. deutschen Ges. 1883 och 1885.

folkets ådror flyter mer än en droppe af det blod, som kännetecknar världens mest sjöbundna och sjövana människoras.

För den asiatiska hufvudinvandringens räkning återstår nu endast den aristokratiska typen, och här antager BÄLZ lika bestämdt en rent *mongolisk* härstamning, med närmaste anknytning till koreaner och manschuer. Detta resultat kan numera betraktas som fastslaget icke blott genom den redan nämnda fornforskningen, utan äfven genom den jämförande språkforskningen. Framför allt väcker här den stora olikheten mot kinesiskan uppmärksamhet, både i struktur och syntax. Det japanska språket hör till den uralaltaiska gruppen, dit äfven turkiskan räknas, och hänvisar på ett central- eller nordasiatiskt urhem bortom Kina ¹⁾.

På forskningens nuvarande ståndpunkt antager man således mongoliska (tatariska) rötter i den nuvarande japanska folkstammen; men under växten ute på öarne hafva andra ingredienser upptagits, dels i förhistorisk tid från malajiska stammar, dels i historiens gryning från det hemlighetsfulla ajnofolket på platsen (det senare dock i mindre skala) ²⁾. Den etnografiska bilden kommer härigenom att nära motsvara den geografiska med de trenne bryggorna, i väster, söder och norr (Korea, Formosa, Sakalin); och den ger oss en antydning om, att rikets norra och södra delar gömma större motsatser än blotta afståndet framkallat ³⁾.

¹⁾ Åt samma håll peka måhända de nomadiska anlag, som HEARN tyckt sig finna i det japanska blodet (Kokoro s. 20), likaså vissa etnologiska egendomligheter, se HELMOLT s. 5 (nordasiatiskt, tatariskt ursprung). — Däremot ger språkforskningen intet stöd åt den malajiska hypotesen, om man frånser vissa öfverensstämmelser mellan japanskan och polyne-siska munarter, se REIN, s. 558.

²⁾ Härtill komma direkta koreanska och äfven kinesiska invandringar i äldre historisk tid. Jfr WILCZEK i Helmolts Weltgesch. I, 584. — I de äldsta källorna finnas antydningar om ett ännu äldre folkslag (»hålgräfvare», dvärgar), som af ajnos så småningom undanträngts mot norr, se MURRAY, ss. 26 f., 55. Denna mystiska folkstam är längesedan försvunnen från jorden och spelar ingen roll i den japanska nationens genesis.

³⁾ Det är tydligt, att BÄLZ' malajiska hypotes icke låter förena sig med den äldre uppgiften, att den mörkare typen skulle vara företrädesvis lokaliserad i norr. De malajiska anklangerna måste kulminera i söder, såsom ock flerstädes direkt uppgifves.

En folkblandning alltså lik Englands — ehuru tilläfventyrs med färre, men starkare motsatta elementer, därtill med rötterna vida längre tillbaka i förhistoriskt dunkel — utgör förutsättningen för den japanska historien; och en statsbildning genom sammanslagning af småvälden, eröfring och kolonisation utgör denna historias första innehåll.

De händelser, som beteckna vändpunkten i denna inledande akt, hafva tilläfventyrs afsatt sagan om *Jamoto Dake*, »krigsfursten», *Kumasos* och *Jemischis* betvingare vid pass år 100 efter kristen tidsräkning. Genom honom lär det andra geografiska centrum i landets historia, Kanto-slätten kring *Jeddo-bukten*, blifvit inryckt inom densamma, på samma gång som *Kiuschu-väldena* underlagts under *Jamoto*. I en *Rolands* eller *Cids* rustning skulle denna sagornas hjälte alltså ha utfört en *Ingjald Illrådas* historiska verk. Säkert synes vara, att efter detta en expansionsande vaknat hos folket, riktande sig utåt i form af vikingatåg åt *Asiens* kuster och kristalliserad i sagan om kejsarinnan *Shingu*, *Koreas* eröfrare vid år 200 — en första storhetstid, att jämföra med *Erikarnes* i *Sverige* historia.

Ända till denna tid har *Jamoto-folket*, trots sina förskönande myter, uppenbarligen befunnit sig på naturfolkets stadium: utan skrift, utan högre religion än den naturliga ankulten, som här heter *Schinto*, och utan de sociala åtskillnader, som kulturen framkallar med sitt stora arbetsfördelningskraf. Äfven denna starkt nationalfärgade historia bekräftar skaldetanken, att »blott barbariet var en gång fosterländskt». Ännu i 3:e årh. e. Kr. funno kinesiska resande på *Japans* öar ganska primitiva förhållanden (foga åkerbruk, förhärskande nomadiska drifter)¹⁾. Men då var också gryningen inne till en ny tid. Sedan folket fullbordat sin första historiska uppgift, att förskaffa sig en statsbyggnad, står det nu moget för den nästa, att inträda i kulturfolkens led.

Beröringen med *Korea* — som för öfrigt, enligt *annalerna*, öppnats (d. v. s. återknutits) redan från vår tidsräknings begynnelse — blef här för all framtid afgörande; ty *Korea*, ehuru po-

¹⁾ Se *TROUP*, s. 170 f., *APPERT*, s. 640 f., *HELMOLT*, s. 9.

litiskt splittradt i en mångfald småstater, var redan indraget inom den kinesiska kulturens mäktiga trollkrets.

Kina stod vid denna tid i fulla glansen af sin tidiga blomstring, lika högt öfver Japan som det samtida Rom öfver de i Germaniens skogar ströfvande barbarerna. Det är frågan, om icke Kinas tusenåriga civilisation ännu var den högsta på jorden. Åtminstone i materiellt hänseende har det sannolikt öfverglänst Rom. Men äfven konst och litteratur hade redan nått en hög utveckling, och dess store filosofer hade redan för länge sedan predikat de moralprinciper, på hvilkas starka pelargrund detta underbara samhälle ännu i dag hvilar. Till denna etiska uppfostran kom slutligen också en stor religiös väckelse; samtidigt med kristendomens första markvinningar i västerlandet börjar en väldig expansion af Buddas lära, och på 60-talet efter vår tidräkning får den tronens stöd i Kina. Därifrån utbredde den sig vidare; på 300-talet vinner den Korea och står alltså nu framför Japans portar.

Och nu försiggår här i yttersta östern ett slags repris af det skådespel, som i västerlandets fornålder uppförts af Hellas och Rom. Medan Japan politiskt tryckte på Korea, kom det under den besegrades andliga öfvermakt. De japanska sjöröfvarnes visiter på fastlandet besvarades af koreanska handverkares och missionärers kontravisiter på öarne. Öfver Koreabryggan gick åter en vandring ut till Japan, men denna gång med idéer i följe.

Som genombrottets år kan sättas 552, då en skara buddistiska lärare med vederbörlig tempelattiralj mottogs af Japans härskare. Denna i sig själf obetydliga händelse hade afgörande följder. De heliga böckerna funnos endast i kinesisk skrift, följaktligen måste denna studeras, och därmed slogs dörren upp på vid gafvel till hela den kinesiska litteraturen med dess klassiska författare på vetenskapens, vitterhetens och moralens områden. Å andra sidan måste de nya templen värdigt prydas, därför måste man tillegna sig Kinas konst och storartade industri. Och sedan var det blott en tidsfråga, när Kinas egendomliga politiska och sociala institutioner skulle vinna fäste i det japanska samhällslifvet.

Efter några århundraden af långsamma förberedelser under yttre maktutveckling börjar alltså en rastlös omskapnings- och

nydaningsverksamhet i det inre ¹⁾). Som Japans Ansgarius kunde man beteckna prinsen-regenten Schotoku i 600-talets begynnelse. Statslivets reformator är framför andra regenten och kejsaren Tenschi vid århundradets midt. Med residensets fasta förläggande till Kioto i landets hjärta år 794 kan systemet anses fullbordadt och öfvergångsperioden slut

Det var ett nytt folk, ett nytt samhälle, en ny stat, som utgick ur denna period. Kinesisk centralisation hade trädt i stället för de feudala ansatserna i det gamla samhället, social differentiering i klasser (ämbetsmän, prester, snart adel) i stället för den primitiva enhetligheten, fina konster och ökad humanitet i stället för den forna råheten. Japan hade passerat den hufvudepok, som skiljer barbari från civilisation, och dess civilisation var Kinas ²⁾.

Det såg också en tid ut, som om Japan skulle blifva ett andligt lydrike till den store grannen. Men efter periodens utgång inträder en nationell reaktion, som v. BRANDT fäster främst vid Kobos lärda namn ³⁾. Japan får en egen skrift, och buddismen nationaliseras (på den grundval, att Schintos gudaanor förklaras för inkarnationer af Buddha). Sålunda offerar Japan icke sin egen religion för den främmande. Det utbildar likaså en lättare och gladare egenart i litteratur, konstindustri, byggnadskonst o. s. v. gent emot de tunga kinesiska mönstren. Alltså visar detta folk redan vid denna första stora kris i sin utveckling den inre styrka, som förmår upptaga främmande insatser utan skada för sin nationella originalitet. Frivilligt och käckt besluter det att reformera sig efter en högre kulturs kraf; men det gifver icke sin själ i pant för densamma ⁴⁾.

Med inträdet i den kinesiska kulturkretsen begynner Japans medeltid. Äfven härborta skulle medeltiden blifva ett tidevarf

¹⁾ Se särskildt TROUP, s. 172, angående de kulturskatter, som Japan fått från Kina.

²⁾ Det är tillika under detta tidevarf, som Japan vinner sina naturliga gränser, i det att Korea går förloradt på 660-talet, medan i stället det nordligaste Honschu frånryckes Jemischi i början af 700-talet, se REIN ss. 308, 309. Vid år 800 kan den territoriella utvecklingen och därmed också folkblandningen anses avslutad.

³⁾ HELMOLT, s. 12 f.

⁴⁾ Jfr här särskildt APPERT, s. 648 f.

af inre strider. Sedan folket blifvit herre öfver sina öar, har det varit förskonadt från den kamp om gränsen, som fyller så många och blodiga sidor i kontinentalstaters häfder; men naturen har icke kunnat bespara det den kamp, som bildar det djupaste innehållet i alla folks inre historia — trängseln mellan olika samhällslager, som likt vattenskikten i ett haf sträfvat att komma upp till ytan, stiga och falla i en beständig cirkulation.

I denna cirkulation arbetar sig först fram en hofadel (klanen Fuschivara), och det blir en palatsintrigernas tid, allt medan kejsaren drager sig allt djupare i bakgrunden bakom det kinesiska ceremonielets slöjor eller det buddistiska klosterlivets stängda murar. Därpå träder militäradeln (klanerna Tajra och Minamoto) i förgrunden, och år 1156 utbrister det borgerliga kriget för att icke definitivt tystna förrän år 1600. Härunder trängdes den kinesiska centralisationen åter tillbaka, och en nationell feodalism fäster allt djupare rötter i samhället, medan den ene diktatorn eller riksjarlen aflöser den andre vid styret. Snabbt växla bilderna: Kiomoris af Tajra-ätten diktatur 1156—81, den afgörande kampen mellan Tajra och Minamoto — »rosornas krig» i Japan ¹⁾ —, Joritomos af Minamoto diktatur 1185—1199, Hoscho-klanens serie af riksföreståndare 1221—1330, kejsarens emancipationsförsök och »krysanthemumkriget» 1347—1392 — Japans »stora schism», samtidigt med kristenhetens mellan Rom och Avignon — samt Aschkaga-klanens riksföreståndareskap 1334—1573, som till sist bragte riket nära allmän anarki.

Vi se ett folk, som har ovanligt svårt att uppnå social jämvikt och nationell koncentration. Härtill har utan tvifvel bidragit frånvaron af ideella rörelser, såsom korstågen i det samtida Europa, och nationella väckelser, sådana som de utländska invasionerna i Frankrike och Sverige på 1400-talet. Visserligen inföll under denna tid en stor landsfara från mongolfursten Kublajkans armada 1281; men den försvann, med naturens hjälp, lika

¹⁾ Detta i populära romaner förevigade krig är i Japan bekant under ätternas kinesiska nam: Gen-Pe-kriget, »kampen mellan källan och freden». Jämförelsen med rosornas krig ligger så mycket närmare till hands som Tajra förde en röd och Minamoto en hvit fana.

fort som den kommit. Först på 1500-talet kommer väckelsen på allvar, och då i gestalten af en första europeisk hemsökelse.

I MARCO POLOS reseberättelser från Kublai kans hof hade Europa år 1298 för första gången hört Japans namn¹⁾, och det var dess omtalade rikedomar, som lockade Columbus ut på hafvet — vid samma tid då en afliden kejsare af Japan fick ligga obegravven utanför slottets murar i 40 dagar af brist på medel till begravningen! Renässansens vikingatåg måste slutligen sträcka sig ända hit; upptäckaren var en portugis, året uppgifves oftast till 1542, och upptäckten följdes af den första missionen 1549. Alltså klappar kristendomen och den västerländska civilisationen sina första slag på Japans portar.

För andra gången i sitt lif kom detta folk nu i beröring med en öfverlägsen kultur. Och åter såg det ut, som skulle det vara redo till att upptaga den. Missionen hade betydande framgång, och handelsförbindelsen med Europas folk tilltog i liflighet. Den förnämsta orsaken härtill låg dock i inrikespolitiska skäl. Under tidens allmänna oro hade det buddistiska prästerskapet tagit sig samma later som t. ex. det samtida katolska kleresiet i Sverige, och dess makt måste brytas, om ståtsheten skulle räddas och riket kunna vinna en ny storhet. Härvid befunnos främlingarne med sin lära och sina skjutgevär vara lämpliga bundsförvanter. Åter framträdde Cromwelltyper bredvid tronen för att realisera detta program: först Nobunaga, som störtade Aschka-

¹⁾ MARCO POLO (edition Yule, II, 235.) skrifver *Sipangu* (Shipangu). Detta är en förvrängning af det kinesiska *Shipenkuo*, som ordagrant betyder »soluppgångland» (jfr det västerländska »levanten» och »orienten»). Kineserna kallade landet äfven enbart *Shipen*, »soluppgång». Häraf kommer sedan det portugisiska *Japon* och det holländska *Japan*, bägge gifvetvis med tonvikt på sista stafvelsen. Japanerna själfva accepterade tidigt den kinesiska benämningen i dess nationella form: *Nipon* eller *Nihon*. År 670 blef detta namn officiellt (GRIFFIS, s. 85), i st. f. *Ojaschima* (de 8 stora öarne) och andra. *Nippon* är ännu alltjämt det inhemska namnet och betecknar naturligtvis hela det politiska territoriet, icke endast hufvudön (Honschu), såsom man i Europa länge trott efter ett missförstånd af *SIEBOLD*. — Det är alltså i rent geofysisk mening och från kinesisk horisont, som Japan är »soluppgångens land». Men denna benämning har tydligen reflekterat sig i hela den mytkrets, som gör solgudinnan Amateras till landets himmelska stammöder; däraf åter den runda spegeln till rikssymbol, solbilden i fanan o. s. v.

gera och med de kristnes hjälp bröt buddapresternas öfvermakt (1573—82): efter honom Hidejoschi, som samlade statens krafter i en sorartad expansionspolitik (1582—98). Efter den föregående depressionen följde nu en andra storhetstid, Japans sjömansvärmade ut på hafven till Siam, Filippinerna och kanske ända till Mexiko, Korea måste åter böja sig för solbanéret, och öfver denna brygga planerade hjälten ett angrepp på själfva Kina, till revanche för Kublai kans onda anslag.

Men i dessa högtflygande och själfmedvetna planer fanns intet rum för den främmande surdegen. Moren hade gjort sin tjänst, nu fick han gå — —. Statsmännen, som icke alldeles voro obekanta med t. ex. Filippinernas öde, började misstänka politiska annekteringsplaner bakom européernas religiösa och kommersiella propaganda; och folkets sunda instinkt reagerade i längden mot en civilisationsform, som bröt med alla orientaliska traditioner. När härtill kom att de europeiska besökarna intrigerade mot hvarandra äfven härborta (engelsmän och holländare gent emot spanjorer—portugiser), så var deras timma slagen. Lika allvarlig som faran för Japan i själfva verket var, lika grundligt blef bakslaget. Det stannade icke vid en modifikation af det främmande schemat, såsom vid mottagandet af de kinesiska inflytelserna åtta sekler förut. Det blef en motreformation ända ned till grunden. Blodbadet vid Schimabara 1637 betecknar slutet på en radikal utrotningspolitik mot den kristna civilisationen. Endast bruket af eldvapen och tobak, några låneord i språket och vissa smittosamma sjukdomar stannade sedan kvar i Japan som minnen af den första europeiska invasionen.

Målsmannen för denna nationella reaktion är framför alla andra riksjarlen Jejas, som genom det blodiga slaget vid Sekigahara år 1600 blifvit obestridd herre öfver landet. Han är Japans störste son nedom tronen. Han insåg, att landet framför allt behöfde lugn. För detta ändamål var det icke nog att utrota de kristne; alla förbindelser med utomvärlden måste upphöra, expansionspolitiken ombytas i inre koncentration på nationell grund. Programmet slutfördes af hans store sonson Jemits (1623—51). Vid samma tid, då kristenförföljelserna nådde sitt mål, stängdes Japans dörrar; det blef endast små springor i muren, så att holländare och kineser fingo på förödmjukande vilkor drifva en begränsad han-

del i Nagasakis hamn, medan japanerna själfva förbjödos all trafik med utlandet undantaget hamnen Fusan i Korea. Inåt sammanhöllos de oroliga krafterna genom den mest genomförda feodala samhällsbyggnad världen någonsin skådat, ett underverk af beräkande och förutseende statskonst.

Så faller ridån åter nästan helt öfver det aflägsna landet, medan folket därinnanför lade sig till hvila, den tröttes stärkande hvila. Efter ett halft årtusendes stormar blef det äntligen landsfred i Japan. Den varade två och ett halft århundrade. Så länge stod Jejas' byggnad upprätt. Men det kunde icke förhindras, att en inre röta på sistone smög sig in i densamma. När därtill kom ett kraftigt slag utifrån på porten, då måste den falla.

Detta slag gaf Förenta staterna genom expeditionen 1853—54 med kraf på ett handelsfördrag. För andra gången klappar den västerländska kulturen på, och denna gång är den för stark för att kunna afvisas. En inre revolution 1868 återställer styrelsens enhet och möjliggör ett system i omskapningsarbetet. Och så upprepar sig historien från medeltidens gryning. Rastlöst företager sig folket en nydaning, då detta nu en gång blifvit en nödvändighet. Den kinesiska civilisationen strykes af som urvuxna kläder, den europeiska kulturen klädes på i stället, dock utan Europas religion. För andra gången se vi denne store »förvandlingskonstnär» bland nationerna ömsa dräkt inför historien: den gula kostymen bytes mot den hvita.

Så inträder Japan i världshistorien och sin egen nya tid, som efter svår vända och mörka dagar för detsamma omsider skulle blifva en tredje expansions- och storhetstid, mera lysande än någon tillförene. —

Öfverblicka vi nu denna märkliga historia för att fixera dess hufvudepoker i ett system, så är det tydligt att indelningsgrunden måste sökas i de kulturella omskapningarna, hvilka höja utvecklingen liksom terassformigt i tvenne stora afsatser. Naturligtvis äro dessa stigningar här lika litet som eljest i historien tvärbranta; historiens gränslinjer äro i själfva verket alltid mer eller mindre utbredda zoner, och de positiva årtalen för epokerna få icke fattas som annat än ett slags medeltal i brytningstider. Med denna re-

servation antaga vi åren 552 och 1854 som vändpunkter af första ordningen, och systemet blir alltså följande.

- I. *Forntiden* till 552 e. Kr. Det är den *svarta* perioden, barbariets tid. Därinom bildar tiden efter Korea-förbindelsernas början på 200-talet en väl urskiljbar öfvergångstid till följande hufvudperiod
- II. *Medeltiden*, 552—1854. Det är den *gula* perioden, den kinesiska civilisationens tid. Därinom urskilja vi följande hufvudperioder:
 - 1) *Omdaningstiden*, 552 till 794, då riket fick sitt centrum i hufvudstaden.
 - 2) *Hofadelns och palatsintrigernas* tid, 794 till 1156, då det första borgerliga kriget utbryter.
 - 3) *Militäradelns och de borgerliga krigens* tid, 1156—1549, då kristendomen börjar predikas.
 - 4) *Den första europeiska invasionen*, 1549—1637, då kristendomen utrotas och landet stänges.
 - 5) *Den nationella reaktionens* tid, 1637—1854, då det första handelsfördraget avslutas.
- III. *Nya tiden* från 1854. Det är den *hvita* perioden, den europeiska civilisationens tid. Dess olika skeden följa hvarandra vida hastigare: *öfvergångstiden* till 1868, då revolutionen begynner, *revolutionen* till 1877, då Satsuma-upproret kufvas, *nydningen* till 1894, då Kinakriget inleder den nuvarande *yttre expansionen* och stormaktstiden.

* *

*

Inom denna historiska ram torde ljuset falla klarare öfver Japans exceptionellt intresseväckande författningsutveckling. Men visserligen ligger det i sakens natur, att ett folks inre rättsutbildning icke i detaljer sammanfaller med dess rent historiska epoker.

Sålunda är buddismens inträde i Japan i och för sig ingen vändpunkt i författningshistorien. Den rättshistoriska epoken infaller först på Tenschis tid (ofvan s. 42) med den s. k. Taikva-reformen år 645, då de främmande inflytelserna på allvar sjunkit ned i statslifvet. Likaså förbleknar ur rättshistorikerns synpunkt bety-

delsen af de borgerliga krigens begynnelse 1156 gent emot Joritomos förvaltningsreformer efter 1192, den europeiska invasionen 1549—1637 emot Jejas' systembyggnad efter 1600 och det amerikanska handelsfördraget 1854 mot systemskiftet i författningen 1868. Författningshistoriens schema blir alltså något annorlunda än den allmänna historiens, med något senare epoker.

Den nyare japanska rättsvetenskapen räknade i början med trenne stora perioder: »*Osche*» eller den gamla mikadostyrelsen från begynnelsen till 1192, »*Hasche*» eller schogunstyrelsen 1192—1868 samt därefter »*Meshi*», det nya mikadodömet's tid. Här sökes indelningsgrunden på nästan Aristoteliskt vis i blotta innehafvet af styrelsen, hvarjämte året 1192 framträder i väl hög relief. De nyaste inhemska rättshistorikerna inskjuta därför äfven epokerna 645 och 1600¹⁾.

Så vidt jag vågar döma, innebär detta en mycket fördjupad uppfattning. Ty dessa tidevarf synas i själfva verket afspegla en serie af olika författningstyper. Det är först den *primitiva ättstaten*; forntidens typiska form i denna liksom i andra folks historia. Den ger efter 645 års reformer plats för en afläggare af den *kinesiska centralstaten*. I reaktion mot densamma utbildar sig efter hand den *äldre nationella feodalstaten*, segrande i Joritomos anordningar 1192; för att så småningom öfvergå i den utbildade *yngre feodalstaten* efter Jejas' system 1600, hvilken i sin tur sedan 1868 efterhand blifvit efterträdd af den *europeiska konstitutionsstaten*.

Den japanska författningshistorien förtäljer, huru dessa mer eller mindre rena typer utvecklats ur och aflösts af hvarandra under tvenne årtusendens lopp. Planen med denna afhandling är att hastigt skizzera de trenne första, för att sedan försöka en närmare inblick i den fjärde af dem, som innehåller Japans egentliga »ancien régime».

¹⁾ Så har Okubo perioderna före 645, till 1186 (Joritomos seger), till 1600, till 1868 och efter 1868. Ungefär likaså »justitieministern» i i nationalverket (s. 455 f.): hufvudepoker 645 och 1868, underepok vid 1200. Yoshida går något mera i detalj: efter den första epoken, »rikets grundläggning» till 645, kommer »maktens centralisation» 645—834, »centralisationens försvagning och öfvergång till länsriket» 834—1186, »länsrikets grundläggning» 1186—1573, brytningstiden 1560—1600 och »Tokugava-schogunatet» 1600—1868.

Om jordbrukets realkreditinstitutioner i Sverige och Danmark.

Af

Jur. kand. **C. A. Ryberg,**
e. o. Konsulattjänsteman.

Den utveckling i ekonomiskt hänseende, som i så hög grad varit utmärkande för det 19:de årbundradet, har på intet sätt lämnat jordbruksnäringen oberörd. Så länge dennas utöfvare tillfredsställde den vida öfvervägande delen af sina behof med de produkter, deras gård lämnade, så länge de i och för sig små pålagorna till stat och kommun äfvensom andra förekommande utskylder hufvudsakligen utgjordes in natura, spelade kapitalet inom detta produktionsområde ej den roll som de två andra produktionsfaktorerna, jorden och det på denna nedlagda arbetet. I detta förhållande har man emellertid att från början af ofvannämnda tidsrum anteckna en genomgripande förändring. Erkännandet af individualismens ekonomiska berättigande framför förut hyllade system och såsom en följd häraf möjliggörandet i lagstiftningsväg af jordens öfvergång till själfegendom med ett mera rationellt brukningssätt, lefnadssättets förändring och de på jorden hvilande bördornas ej blott oafbrutna stegring utan äfven deras efter hand skeende utgörande i penningar voro de sammanverkande orsakerna till jordbruksnäringens öfvergång från en *natura-ekonomi* med hufvudsakligen husets förseende till ändamål till en *penning-ekonomi*, där det gällde ett frambringande af värden — likgiltigt af hvad

slag. Under inflytande häraf stegrades behovet af kapital i hög grad och gjorde användandet af krediten till en nödvändighet.

Till sin natur är jordbrukskrediten dels *realcredit*, då säkerhet lämnas genom pant i egendomen — i allmänhet representerande den skuld, landbrukaren ikläder sig till utgörande af arfslösen och köpeskilling, samt kostnaderna för s. k. grundförbättringar —, dels ock *personcredit*, genom hvilken nödiga medel anskaffas till själfva driften: utsäde, kraftfoder, gödning och ett dyrbart material. Det är med det förra slaget af kredit, realkrediten, sådan den i Sverige effektuerats genom hypoteksföreningarna och hypoteksbanken och i Danmark genom »kreditforeningerne», vi här skola sysselsätta oss.

Det ekonomiska tryck, som vid tiden för de stora Napoleonskrigens afslutande hvilade öfver hela Europa, fans äfven förhanden i Sverige och, beskrifves det, för de landtmän, som ville införa förbättringar eller företaga mera omfattande arbeten, stodo penningar knappast att uppdrifva, såvida icke vederbörande hade förbindelser med någon ansedd köpman i Stockholm, Göteborg eller Malmö. En sådan kredit var emellertid både dyr och godtycklig. Riksbanken gaf dessutom diskonto-lån åt enskild person till högst 9,000 kr., och skulle ett lån mot in-teckning effektueras, var sådant möjligt endast hos vissa offentliga kassor, hvilkas stadgar dock voro så öfverdrifvet försiktiga, att det just på denna grund ofta var omöjligt att erhålla lånet. Att dessa bristfälliga kreditförhållanden särskildt i en tid, då behovet af rörligt kapital befann sig i oafbrutet växande på grund af det pågående skiftesverket, inverkadé hämmande på det svenska jordbrukets utveckling, är tydligt. Frågan om att staten skulle träda emellan var uppe på flera riksdagar, men föll, då man inom riksdagen var af den åsikten, att staten icke borde använda sin utländska kredit till fördel för några privat-intressen. Saken tålde emellertid icke ytterligare uppskof, och, då någon hjälp sålunda ej kunde erhållas från staten, togo landtmännen densamma i egen hand. De sammanslötö sig i såkallade hypoteksföreningar. Början gjordes i Skåne 1836, sedermera kommo i rask följd Östergötland 1845, Småland 1846, Mälardprovinserna 1847, Örebro län 1849, Värmland 1850, Elfsborgs län 1851 och Gottlands län 1853. Dessa föreningar voro i hufvudsak organiserade efter mönstret af den skånska, ehuru väl sins-

emellan företeende en del olikheter, såsom att minimum af en egendoms taxeringsvärde för vinnande af lånerätt var ganska varierande m. fl. m. fl.; de voro dock alla privata företag med stadgar, som visserligen blifvit godkända af regeringen, men i öfrigt oberoende af annan offentlig kontroll. Allas syftemål var att inom de delar af landet, där de fått sitt verksamhetsområde, skaffa jordbruket den tillgång till kapital, hvaraf det var i så stort behof, något som också lyckades — om ock ibland till ganska dyrt pris —, ty i sin gård besatt ju jordbrukaren en realsäkerhet för de penningar, han behöfde upplåna. För föreningarnas iklädda förbindelser var hvarje delägare ansvarig med det belopp, hvaruti han häftade i betalningsskyldighet till densamma. Lån beviljades intill halfva, senare intill $\frac{2}{3}$ af taxeringsvärdet. Den löpande räntan var i allmänhet 5 %. Amorteringstiden utgjorde 38 år med 1 % årlig amortering; härtill kom ett administrationsbidrag, varierande efter de olika föreningarna mellan $\frac{1}{2}$ — $\frac{1}{5}$ %. Uppkommande vinst afsattes till en reservfond, som kunde stiga ända till 20 % af de utestående förbindelserna. När denna proportion öfverskridits, skulle öfverskottet användas till afbetalning å skulderna.

Uppsägelse af lån kunde från långgivarens sida — förutsatt att låntagaren i öfrigt fullgjorde sina förbindelser — ske blott om panten sjönk i värde i sådan utsträckning, att säkerheten befarades ej vara tillfyllest. Beviljade lån utbetaltes alltid kontant och utan s. k. kapitalrabatt.

Att dessa hypoteksföreningar, som motsvarade ett så länge känt behof, i det hela taget på ett oväntadt godt sätt löste sina uppgifter, är ovedersägligt. De penningar, som genom dem utportionerades i bygderna, bidrogo att höja landets produktionsförmåga, i det de gjordes fruktbringande i nyodlingar och i ett mera rationellt utnyttjande af jorden, hvarjämte utskiftningen blef fullt genomförd i de provinser, där sådana hypoteksföreningar funnos.

Den tid skulle emellertid komma, då arrangementet med så många hypoteksföreningar skulle medföra rätt stora praktiska olägenheter. På den utländska penningmarknaden kommo de nämligen ofta att uppträda konkurrerande vid uppnegotierande af sina lån och på grund häraf betingade deras obligationer ofta ej

den kurs, som de skulle hafva gjort, om de försålts under gemensam ledning. Hypoteksföreningarna — undantagandes den skånska — hade dessutom på sitt program upptagit en s. k. »extra lånerörelse», d. v. s. de mottogo insättningar och beviljade lån på relativt kort tid mot såväl real- som personsäkerhet. Häraf blef följden, att de för den egentliga hypoteksrörelsen behöfliga medlen ofta ej funnos att tillgå. Ett annat anmärkningsvärdt förhållande i föreningarnas administration var, att de beviljade från sin sida uppsägbara lån, medan de utställde obligationer, som från innehafvarnas sida kunde uppsägas. Följden häraf blef ofta, särskildt i knappa penningtider, rätt stora trångmål för föreningarna, ty äfven om de kunde anskaffa de nödiga penningarna till inlösande af de uppsagda obligationerna, skedde detta i allmänhet till för högt pris.

På grund af alla dessa förhållanden uppstod så småningom ett allmänt kraf på att hypoteksföreningarna skulle centraliseras, på det att ett mera enhetligt förseende för hela landet af de behöfliga hypoteksmedlen kunde äga rum. Särskildt under penningkrisen 1857 och de därpå följande strama penningtiderna, då föreningarna voro alldeles ur stånd att anskaffa penningar till allmänheten, framstod behovet af en dylik reform. En gängse åsikt i utländska finanskretsar var dessutom, att då ett hypotekskreditinstitut var ställdt under effektiv statskontroll, ja, helst utgjorde en ren statsinstitution, kunde af ett sådant utfärdade obligationer alltid säljas till för den utbudande bättre kurser.

En i slutet af 1850-talet tillsatt komité, som hade till uppgift att undersöka landets ekonomiska ställning efter den då genomgångna krisen, påpekade också det för landet ogynnsamma arrangementet med så många inbördes konkurrerande realkreditinstitut och förordade kraftigt lämpligheten af deras sammanslagning till en centralbank, understödd och kontrollerad af staten, dock med bibehållande af de olika hypoteksföreningarna som under denna sorterande afdelningskontor; »man skulle arbeta lokalt och förena lokaliteterna.» Centralisationspartiet vann terräng för hvarje dag, och år 1861 blef den kungl. propositionen om inrättande af en för hela Sverige afsedd hypoteksbank af riksdagen antagen. Lagen härom är utfärdad den 26 april 1861. Banken startade

med en grundfond af 8 millioner, öfverlämnade af staten uti från innehafvarens sida ouppsägbara obligationer, samt hade monopol på upptagande af lån mot inteckning i svenska jordbruksfastigheter. I början var amorteringstiden 41 år med 5 % ränta såsom lagbestämdt maximum, $\frac{3}{4}$ % årlig kapitalamortering och $\frac{1}{8}$ % administrationsbidrag. Lånen utbetaltes — liksom förut — dels i kontanta penningar, då det ännu med då härskande förhållanden skulle stöta på allt för stora svårigheter att i kontant mynt raskt och billigt omsätta bankens obligationer, dels ock utan kapitalrabatt, d. v. s. banken tog själf den förlust, som uppstod, när densammas obligationer ej kunde afsättas till pari. På grund häraf måste banken inrätta sina utlån så, att den differens, som uppstått genom att ett lån ej kunnat afsättas till högre kurs än t. ex. 96 %, så småningom kunde återvinnas genom att den tog högre ränta än den själf gaf. Kapitalrabatten motiverades därmed, att obligationer med lägre ränta, som såldes under pari, kunde afsättas till proportionsvis bättre kurs än obligationer med högre ränta, för hvilka begärdes pari eller däröfver. En gifven följd häraf blef, att hypoteksbanken vid sina låneoperationer måste binda sig för en i många fall alltför lång tid, ty om banken återbetalade lånet tidigare än påräknadt, kom kapitalrabatten att fördelas på ett mindre antal år och den för banken uppkommande förlusten att stiga i samma mån, som återbetalningen rycktes fram. Kapitalrabatten betales nämligen så, att af det årliga ränteöfverskottet afsattes ett visst belopp, som afskrifves å rabatten.

Gifvet är, att Sveriges allmänna hypoteksbank kunde uppträda med mycket större pondus inför in- och utlandet, än hvad de förutvarande hypoteksföreningarna någonsin kunnat, hvilket framgår däraf, att det första af banken upptagna lån betingade hela $\frac{3}{16}$ % billigare ränta, än hvad Skånes i in- och utlandet så välkända hypoteksförening vid dennas sista själfständiga lånetransaktioner fått betala.

1860-talet var emellertid, i det hela taget, en ogynnsam tid för banken med synnerligen knappa penningförhållanden. Bankens utlåningsrörelse, som år 1862 öfversteg 223 millioner kronor, sjönk sålunda 1863 till 8,6 millioner för att år 1864 nästan alldeles upphöra; blott 1,2 million kronor kunde sistnämnda år utlånas. Priset

på penningar var gifvetvis mycket högt, och af bankens 5 % obligationer kunde år 1866 blott ett belopp af något öfver 3 millioner kronor omsättas och det till en kurs af endast 82 %. Så småningom började emellertid tiderna ljusna, och den stadigt sjunkande räntefoten på 1870-talet hade till följd, att de villkor, hvarpå banken upptog sina lån, blefvo allt bättre. Sålunda hade den sammas 5 % obligationer redan år 1872 stigit till öfver pari. Redan samma år utbjöd banken 4 % obligationer; hvilka omsattes, och år 1879 noterades dessa till en kurs af 87 %; 4 1/2 % obligationerna noterades något högre, till 90 %. De på 1880-talet fortfarande goda penningtiderna möjliggjorde dels konvertering af 1861, 1862 och 1863 års lån från 4 1/2 till 4 % löpande ränta, dels ock införandet på den utländska penningmarknaden af 3 1/2 % lån. Åren 1888 och 1889 konverterades de sista lån, banken kontraktsenligt var berättigad att konvertera, så t. ex. 4 1/2 % lånet af 1874 till 3 1/2 % och till en kurs af 94 %.

Bankens förhållande till sina kreditorer förorsakade emellertid, att de gynsamma penningkonjunkturerna på 1880-talet ej kommo den under i öfrigt tryckta förhållanden lefvande jordbruksnäringen tillgodo i den utsträckning, som önskligt vore. Vål försökte bankstyrelsen genom sitt förslag att afskaffa administrationsbidraget och nedsätta den årliga amorteringen från 3/4 % till 1/4 % bereda låntagarna lättnader, men förklarade beträffande nedsättande af den löpande räntan, som föröfrigt var 1 à 1 1/2 % högre än hvad de tyska jordbrukarna fingo betala, att, då en hypoteksbanks ränta icke finge bedömas efter tillfälliga konjunkturer, en sådan under förhanden varande omständigheter ej var möjlig, då banken på grund af sina lånekontrakt tillsvidare var afskuren från konvertering. Gifvetvis lät man i riksdagen sig ej nöja härmed, då det var tydligt, att hela vårt hypoteksbanksystem genom lagen af 1861 inpressats i så styfva former, att de icke passade för det ekonomiska lifvet med dess rörlighet och fordran på ett lämpande efter förhållandena. En år 1889 tillsatt kommitté påpekade också i sitt utlåtande, att reformer voro af nöden, och att, då hypotekslånen faktiskt tenderade att bli fasta lån, ändringarna i 1861 års lag borde gå ut på att valfrihet skulle finnas mellan amortisabla och icke-amortisabla lån, att lån skulle kunna förnyas, så snart amor-

teringen nått en viss punkt, genom partiellt dödande af skuldebrevet, d. v. s. att låntagaren skulle få den säkerhet, han lämnat hypoteksföreningen, frigjord i proportion till den afbetalning, som skett på lånet. Såsom en följd häraf föreslogs, att bankens grundfond skulle höjas till 30 millioner kronor. Lån skulle dessutom beviljas på billigare villkor än förut, och vid deras upptagande borde den inhemska marknaden först tagas i en anspråk. Kapitalrabatten, som alstrat en viss oklarhet i bankens räkenskaper, borde dessutom minskas genom att man låte den effektiva räntan å bankens lån sammanfalla så nära som möjligt med obligationernas nominella ränta. Det vore därför önskligt, att banken strax finge den kapitalrabatt, som den själf måst gifva, godtgjord af låntagaren. På grundvalen af detta betänkande blef den förnyade nådiga förordningen angående Sveriges allmänna hypoteksbank utfärdad den 16 maj 1890. Enligt denna förblef hypoteksbanken fortfarande hypoteksföreningarnas enda representant å lånemarknaden. De enskilda föreningarna skulle liksom förr verkställa utlåningen till de enskilde och se till, att den behöfliga säkerheten hos panten förefanns och vidmakthölls.

Gifvetvis förete de villkor, hvarpå föreningarna nu bevilja lån, en del olikheter ss. t. ex. beträffande administrationsbidraget, hvilket kunnat afskaffas för den skånska hypoteksföreningens vidkommande, medan det inom de öfriga varierar från $\frac{1}{4}$ — $\frac{1}{10}$ %, men dessa skillaktigheter äro ej af den betydelse, att de i detalj här behöfva omnämnas. 1890 års lagstiftning har infört alla de för det moderna hypoteksbankssystemet utmärkande låneformerna. Af utrymmeskäl omnämnas här endast de inom skånska hypoteksföreningen stipulerade betingelserna för utlåning. Denna utlämnar *dels* stående lån på 10 à 25 år intill $\frac{1}{3}$ af in-tecknade fastighetens värde och till 4 % ränta, *dels ock* amorteringslån inom fastigheternas halfva taxeringsvärde. Räntan å nya amorteringslån är 4 % och amorteringen antingen $\frac{1}{2}$ %, då amorteringstiden är 56 à 57 år, eller 2 % med en amorteringstid af 27 à 28 år. Alla nya lån, som utlämnas, vare sig stående eller amortisabla, äro från låntagarens sida uppsägbara efter 10 år till inbetalning 1 år efter uppsägningen, men uppsägbara från hypoteksföreningens sida, såvidt låntagaren uppfyller sina åtagna förpliktelser.

För hvarje kvartal, beroende på rådande konjunkturer för obligationsförsäljningen, bestämmer hypoteksbanken, om lån skola utlämnas med eller utan kapitalrabatt. Under en tid bortåt ha lån utlämnats mot 1 % dylik rabatt, d. v. s. af lånebeloppet har frändragits 1 %.

Af äldre amorteringslån finnas kvar sådana mot 5 % ränta och 1 % amortering med en amorteringstid af 38 år, 5 % ränta och $\frac{3}{4}$ % amortering med en amorteringstid af 42 år, 4 $\frac{3}{4}$ % ränta och $\frac{1}{4}$ % amortering med en amorteringstid af 64 år samt 4 % ränta och $\frac{3}{4}$ % amortering med en amorteringstid af 47 år. Sådana lån beviljas ej numera och omsättning af dem medgifves endast till typen 4 % ränta och $\frac{1}{2}$ % amortering, därvid räntegodtgörelse skall erläggas.

Den nuvarande ekonomiska utvecklingens historia i Danmark börjar omkring 1820. Vid denna tid voro alla näringar därstädes totalt ödelagda: handel och skeppsfart som direkt följd af krigen med England, jordbruket på grund af sädesprisernas kolossala fall — rågen, som år 1809 kostade 17 kr., hade år 1823 sjunkit till c:a 4 kr. pr tunna — och handverk och industri på grund af befolkningens låga ståndpunkt och den allmänna fattigdomen. Så dåligt var tillståndet i landet då, att den utveckling, som följde under de följande 30 åren, synes vara icke mindre än vidunderlig. De samma faktorer, som betingat utvecklingen i det svenska jordbruket, funnos också förhanden i Danmark, hvarest den dock onekligen skjutit en både tidigare och kraftigare växt än hos oss, beroende dels på jordens af naturen betydligt större bördighet än i Sverige dels ock därpå, att England genom afskaffande af tullen å säd år 1846 gaf det danska jordbruket en chance till export, som det har att tacka för sin närvarande höga ståndpunkt.

Att finna utvägar till anskaffande af det kapital, hvaraf det danska jordbruket under dessa förhållanden var i behof, blef under 1820—1850-talen en brännande fråga. Till trots af att man i Danmark kände de former, som i Tyskland och Sverige användts för att anskaffa det kapital, hvaraf jordbruket var i behof, är det först genom lagen af den 20 juni 1850 som det kooperativa bankväsendet, sådant det hos oss framträder först i den skånska hypoteksföreningen, håller sitt intåg i Danmark. Dess form blef den

s. k. »kreditforeningen», hvaraf Danmark har ett antal af 7 med verksamheten förlagd till jordbruksnäringen. Märkligt nog har man i Danmark ännu icke fått dem centraliserade, om man ock är på god väg, beroende på att de förmått skaffa de förnödna penningmedlen till så billigt pris, som sådana öfverhufvud taget stått att erhålla. Och i själfva verket kan man säga, att deras statuter redan från början förelegat i en form och med ett innehåll, som var så väl öfvervägdt och genomtänkt, att de under många år, ja, hufvudsakligen ännu användas, blott med de förändringar, som nya förhållanden nödvändiggjort.

Liksom fallet varit i Sverige, ställde sig danska staten i början ej särdeles gynnande mot kreditföreningarna, och de åt dem beviljade privilegierna bestodo endast däruti, att omyndigas och offentliga kassors medel finge placeras uti de af dem utgifna obligationerna, att dessa värdepapper kunde lyda på innehafvaren och att de voro såväl vid utställandet som vid transport befriade från stämpelavgift. Förutom den löpande räntan, om hvilken lagen endast säger, att vederbörande kreditförening »kunde betinga sig mer än 4 %», skulle en viss passande % amorteras. Amorteringstiden var i början 47 år med 4 % löpande ränta, $\frac{3}{4}$ % amortering — hvilken dock efter styrelsens tillåtelse finge höjas — och $\frac{1}{4}$ % administrationsbidrag. Dessutom skulle vid lånets beviljande betalas 2 % af dess nominella belopp till reservfonden.

De af kreditföreningarna utställda obligationerna voro med 6 månaders uppsägningstid från såväl innehafvarens som föreningarnas sida förfallna till betalning. Uppsågas obligationerna af innehafvaren, inlösas de dock endast så långt amorteringsfonden räcker; i annat fall får det anstå med inlösandet, tills erforderliga penningar inflyta. Är beloppet af de uppsagda obligationerna ej så stort som amorteringsfondens belopp, inlösas de obligationer, som vid lottdragning utfallit.

En olikhet med svenska förhållanden är, att medan de svenska hypoteksföreningarna utbetala beviljade lån kontant, utlämna de danska kreditföreningarna sina lån i obligationer, hvilka låntagaren sedan har att själf omsätta i penningar.

Lån beviljades till högst $\frac{3}{5}$ af taxeringsvärdet, och häftade låntagarna för föreningens förbindelser solidariskt med hela egen-

domens taxeringsvärde, ifall lånet nådde de fulla $\frac{3}{5}$, men med ett proportionsvis mindre belopp, när det omfattade en mindre bråkdel af taxeringsvärdet än ofvannämnda. Oaktadt erfarenheten visat, att, om värderingen af panten är pålitlig, och god kontroll öfvas med densammas iståndhållande och föreningen i öfrigt ledes med försiktighet t. ex. genom afsättande af reservfond och en förnuftig amortering, risken med det solidariska ansvaret är försvinnande liten, har man i Danmark icke desto mindre infört en begränsning häraf genom lagen af den 19 februari 1861, som inför serie-systemet. Hvarje serie är en förening för sig och det solidariska ansvaret gäller blott mellan delägarna i hvarje sådan. Äldre intressenter blefvo genom en sådan anordning skyddade mot att nytillträdande låntagare blefvo delaktiga i den under en följd af år hopsparede reservfonden genom att till densamma erlægga blott de stadgade 2 % af lånets nominella belopp. Då i flertalet kreditföreningar reserv- och administrationsfonderna dessutom voro sammanslagna, och då dessa, som vid tiden för seriernas införande redan utgjorde 3 à 4 % af föreningarnas utestående förbindelser, lagligen ej fingo stiga högre än till 5 % häraf, hade det ju, om icke seriesystemet införts, ej dröjt länge, förrän nytillträdande intressenter skulle alldeles slippa betala något administrationsbidrag.

Ingen serie får afslutas förrän den innehåller delägare för minst 6 millioner kronor. Därjämte stadgades, att intressenterna i den senast afslutade serien och i den närmast följande nya serien skola vara solidariskt ansvariga för hvarandras förbindelser, intill dess den senare hade intressenter för minst 1 million kronor. Som lagen emellertid är affattad, blefvo intressenterna — utan att det var afsikten — i de afslutade serierna afskurna dels från att förnya sina genom den årliga amorteringen minskade lån dels ock ifrån att erhålla tilläggsån, som kunde vara af behovet påkallade, som t. ex. i det fallet, att en egendom stigit i värde genom förbättringar. Ett i en afslutad serie erhållet lån medförde nämligen ansvar ej blott för själfva lånet, utan ytterligare för hvad på detta kunde ankomma som del i det solidariska ansvaret. Under sådana förhållanden kunde nytt lån i ny serie sällan erhållas, ty villkoret härför var ju, att det äldre lånet, andelen i det solidariska ansvaret och tilläggslånet tillsammans ej utgjorde mer än $\frac{3}{5}$ af egendo-

mens taxeringsvärde. För en intressent i en sluten serie, som således ville förnya sitt lån eller erhålla ett tilläggs lån, stod i regel således ingen annan utväg öppen än att utträda ur den serie, som han ursprungligen tillhörde. Härigenom gick han miste ej blott om andelen i reservfonden utan fick också betala de stadgade 2 % till reservfonden i den nya serie, hvaruti han inträdde som delägare. Gifvet vis voro dylika bestämmelser opraktiska och för jordbrukarna betungande. Oaktadt från kreditföreningarna redan på 1860-talet flera gånger till regeringen ställda förslag om ändring häruti, var det först på 1880-talet som en sådan ändring i föreningarnas statuter blef af regeringen stadfäst, att medlemmar i avslutade serier vid öfverförande till en öppen serie af deras resterande skuld fingo rätt att godtgöra sig 2 % af det öfverförda beloppet från seriens reserv- och administrationsfond, så framt denna utgjorde 4 % af seriens skuld. Ungefär samtidigt infördes en annan modifikation i den ursprungliga serieindelningen genom afdelningssystemet. Då det nämligen visat sig, att kursen för obligationer i en ny serie alltid varit sjunkande, förlängdes serien på så sätt, att det grundades underafdelningar i samma serie med begränsad subsidiär ansvarighet mellan afdelningarna men med full solidaritet mot ägarna af obligationerna.

Under 1880-talet konverterades nästan alla lån från 4 à $4\frac{1}{2}$ % obligationer till $3\frac{1}{2}$ %. Såsom en följd häraf ökades amorteringstiden ända till 64 år. Genom lagen d. $\frac{24}{4}$ 1896 infördes stående lån, amorteringslån och blandade lån; dock fick stående lån ej öfverstiga $\frac{1}{3}$ af tax. värdet.

De två största föreningarna beviljade ej hyp.-lån till mindre belopp än 1,200 kr. För småbrukarna ha i Danmark såsom annorstädes hyp. föreningarna ej varit till påtaglig nytta, dels på grund af att taxeringarna af de små egendomarna ställa sig proportionsvis för dyra, dels ock därför att det visat sig att exekutiva åtgärder här oftare förekomma än vid större sådana. På grund häraf åtog sig staten räntegaranti för de af de s. k. husmanskreditföreningarna, som grundats genom lagen af den 28 maj 1880, beviljade lån intill halfva taxeringsvärdet af jord och hus och intill $\frac{2}{5}$ däraf å hus på ofri grund. Pantens taxeringsvärde fick ej öfverstiga 4,000 kronor. Jag meddelar här en öfversikt af förräntning och amor-

tering af lån, beviljade af Danmarks största kreditförening, »Kreditforeningen af grundejere i de danske östifter».

För lån i

	löpande ränta	bidrag ur reserv- o. administr.-fonden	amortering	amort. tid
1:sta serien betales	3,5 %	0,2 %	1,3 %	45 år
2:dra » »	3,5 »	0,1 »	0,8 »	45 »
3:dje » »	3,5 »	0,1 »	0,8 »	45 »
4:de » »	3,5 »	0,1 »	0,8 »	45 »
5:te seriens 1:sta afdeln.	3,5 »	0,16 »	0,34 »	64 »
5:te » 2:dra »	3,5 »	0,16 »	0,34 »	69 ¹ / ₂ »
6:te seriens 1:sta afdeln.	3,5 »	0,16 »	0,34 »	64 »
6:te » 2:dra »	3,5 »	0,16 »	0,34 »	69 ¹ / ₂ »
6:te » 3:dje »	3 »	0,16 »	0,34 »	76 ¹ / ₂ »
7:de seriens 1:sta und.-afd.				
icke-amorteringslån	3,5 »	0,06 »		
amorteringslån	3,5 »	0,16 »	0,5 »	60 »
7:de ser. 2:dra underafd.				
icke-amorteringslån	3,0 »	0,06 »		
amorteringslån	3,0 »	0,16 »	0,62 »	60 »
7:de ser. 3:dje underafd.				
icke-amorteringslån	4,0 »	0,06 »		
amorteringslån	4,0 »	0,16 »	0,42 »	60 »
8:de seriens 1:sta afd.	4,0 »	0,16 »	0,42 »	60 »
8:de » 2:dra »	3,5 »	0,16 »	0,50 »	60 »
9:de »	4 »	0,16 »	0,42 »	60 »

De af föreningen utställda obligationerna noterades på Köpenhamns börs d. 20 oktober 1905 således:

				Köper	Säljer
3 ¹ / ₂ proc. Östifternes Kreditförening	1:sta Serien			100	102
3 ¹ / ₂ » d:o	d:o	2:dra »		99 ¹ / ₂	100
3 ¹ / ₂ » d:o	d:o	3:dje »		98	99
3 ¹ / ₂ » d:o	d:o	4:de »		94 ³ / ₄	95 ³ / ₄
3 ¹ / ₂ » konv. d:o	d:o	5:te »		89 ³ / ₄	90
3 ¹ / ₂ » d:o	d:o	5:te »		89 ³ / ₄	90 ¹ / ₂
3 ¹ / ₂ » konv. d:o	d:o	6:te »		89 ¹ / ₂	90
3 ¹ / ₂ » d:o	d:o	6:te »		89 ¹ / ₂	90 ¹ / ₂
3 » d:o	d:o	6:te »		83 ¹ / ₄	85 ¹ / ₄

3 ¹ / ₂ proc.	Östifternas Kreditförening	7:de Serien	87 ¹ / ₂	87 ³ / ₄
4	»	d:o d:o 7:de »	95 ¹ / ₂	95 ³ / ₄
4	»	d:o d:o 8:de »	96 ¹ / ₄	96 ¹ / ₂
3 ¹ / ₂	»	d:o d:o 8:de »	88 ³ / ₄	90
4	»	d:o d:o 9:de »	96 ¹ / ₂	97

Som förut nämnt, saknar Danmark ännu ett centralkreditinstitut för kreditföreningarna, beroende på att de olika föreningarnas ledning i allmänhet varit synnerligen god. Emellertid har förslag härom varit å bane upprepade gånger i danska riksdagen, men ehuru i principen godkändt såsom för landet synnerligen nyttigt, har det strandat hufvudsakligen på motstånd från kreditföreningarnas sida, hvilka varit synnerligen rädda om sin självständighet. Sedan emellertid den danska staten kommit i beröring med den franska penningmarknaden genom sina lån af 1894 och 1897, hvilka afslutats på särdeles fördelaktiga villkor (3 % ränta med 93,5 och 97,5 % kurs), har den tanken fått ny fart att upprätta en af staten understödd och kontrollerad — äfven städernas kreditföreningar omfattande — centralhypoteksbank såsom mellanhand mellan låntagarna och den utländska penningmarknaden. Hvarje privat inflytande och privat intresse kunde härigenom utestängas och af sådan institution utfärdade obligationer erhålla samma villkor som statsobligationer. Det är nu af finansministern föreslaget, att danska staten skall försträcka banken med en garantifond af 15 mill. kronor i 3¹/₂ % inländska statsobligationer, hvilket belopp ytterligare skall kunna ökas. I stället för kreditföreningarnas obligationer, utgörande ej mindre än 79 olika slag, skall banken utställa blott ett slags obligationer, lydande på innehafvaren och afsättbara på främmande marknad. De härigenom erhållna medlen skola användas till inköp af danska kreditföreningarnas obligationer, hvilka tillika med bankens grundfond och den sparade reservfonden skola utgöra säkerhet för hypobankens obligationer. Sådana kunna utställas till ett belopp af 8 gånger grundfondens och reservfondens sammanlagda belopp. Man antager att den föreslagna banken kan höja kursen på kreditföreningarnas obligationer med 4 à 5 %. Den omständigheten, att obligationerna utfärdas af en statsinstitution, har nämligen till följd,

att åtskilliga af de afgifter — i allt beräknade till circa $\frac{1}{2}$ % af obligationernas nominella värde — som i annat fall skulle pålagts dessa papper vid deras utbudande i Frankrike — sparas. För att emellertid ej främja spekulationen skall banken blott uppköpa ett lämpligt belopp af de af kreditföreningarna i hvarje termin utställda obligationerna och i en viss proportion till de särskilda föreningarnas utlåningssumma under de 2 närmast föregående terminerna. Det är i sammanhang härmed, som lagförstaget — den enda punkt, i hvilken föreningarnes självstyrelse inskränkes — tillerkänner banken rätt ätt, efter inhämtande af finansministerns yttrande, fordra, att första gång inköp göres hos en kreditförening, denna skall sluta sin sista serie och öppna en ny.

I detta sammanhang bör också nämnas, att den föreslagna hypoteksbanken kommer att genom en för ändamålet särskildt upprättad afdelning ombesörja den s. k. »tiendeaflösningen», som kommer att äga rum under tiden 1907—1908. Då inom nämnda tidsrum sålunda värden till ett beräknadt belopp af 150 millioner kronor komma att i form af lätt omsättbara papper kastas ut på marknaden, hoppas man, genom att låta hypoteksbanken öfvertaga försäljningen häraf, i största möjliga mån kunna inskränka de förryckningar på den danska penningmarknaden, som en finansoperation af detta omfång så lätt drager med sig.

Jag skall till slut framlägga några jämförande siffror:

Den *effektiva* räntan, beräknad med ledning af obligationernas löpande ränta och deras försäljningskurs, å upptagna lån utgjorde i medeltal för

	Sveriges hyp. bank.	Danska kreditföreningarna.
år 1861	4 $\frac{15}{16}$ 0/0	4 $\frac{10}{16}$ 0/0
» 1865	5 $\frac{11}{16}$ »	4 $\frac{9}{16}$ »
» 1870	5 $\frac{7}{16}$ »	5 »
» 1875	4 $\frac{13}{16}$ »	4 $\frac{11}{16}$ »
» 1880	4 $\frac{13}{16}$ »	4 $\frac{8}{16}$ »
» 1885	4 $\frac{6}{16}$ »	4 $\frac{6}{16}$ »
» 1889	3 $\frac{11}{16}$ »	3 $\frac{13}{16}$ »

Efter år 1889 har Sveriges allmänna hypoteksbank icke upptagit något nytt lån. De försäljningar af obligationer, som sedan

den tiden ägt rum, hafva i hufvudsak skett i samband med konvertering af äldre lån med högre ränta. Sålunda såldes år 1894 dels cirka 26 mill. mark af 1878 års 4 % obligationer till parikurs, för att därmed inlösa ett äldre 4 1/2 % lån, dels konverterades cirka 50 mill. kronor af 1880 och 1883 års lån (4 1/2 %) genom afstämpling till 4 % ränta. Under år 1895 konverterades ytterligare cirka 33 mill. af sistnämnda 4 1/2 % lån genom afstämpling till 3 3/4 % ränta. Slutligen såldes under förra året 2 mill. kronor till 4 % afstämplade obligationer af 1883 års lån, hvilket skall slutbetalas år 1959 till en kurs af 100 3/4 %. Dessutom hafva under de sista fem, sex åren i öppna marknaden afsatts obligationer med olika räntefot, dock endast till obetydliga belopp. Under tiden 1890—1899 afsatte de danska kreditföreningarna nästan utslutande 3 1/2 % obligationer, å hvilka den *effektiva* genomsnittsräntan utgjorde 3 12/16 %. Under tiden 1900—1904 dominerade däremot deras 4 % obligationer med en motsvarande ränta af 4 5/16 %.

År 1904 hade de svenska hypoteksföreningarna mot inteckning utestående ett belopp af 274 mill. kronor, och beräknades de härför pantsatta egendomarna ha ett taxeringsvärde af 820 mill. kronor. Huru stort belopp, de danska kreditföreningarna ha utestående mot inteckning i jordbruksfastigheter, kan ej bestämdt uppgifvas, då, egendomligt nog, en af de största af dessa i sin årsberättelse ej skiljer mellan utlån i stads- och landtegendomar. Aproximativt beräknas detta emellertid till cirka 500 mill. kronor, motsvarande ungefär 45 % af egendomarnas taxeringsvärde.

Att Danmark *har* haft stort försprång framför oss på nationalförmögenhetens område, kan man se däraf, att efter en år 1900 gjord beräkning blott ett belopp å 65 mill. kronor af kreditföreningarnas obligationer *behöft* placeras i utlandet, hvilket dock, mest beroende på att man i ledande danska finanskretsar ej numera är så rädd för att draga in utländskt kapital som förr, sedan dess betydligt ökats. Sveriges allmänna hypoteksbank har däremot i betydligt större utsträckning fått laborera med utländskt kapital. Enligt senaste årsberättelsen var nämligen densammas obligationsskuld fördelad på 115 mill. svenska obligationer och

167 mill. tyska och franska obligationer. Det förtjänar dock påpekas, att hela sistnämnda belopp icke är i utländsk ägo, utan att en icke ringa del häraf befinner sig i svenska händer, äfvensom att omvändt någon del af de svenska obligationerna finnes i utlandet.

Strödda meddelanden.

Japan och dess krigsskuld. Vi återgifva här en framställning öfver detta ämne i ett af de senaste häftena af *The Economist*.

De preliminära japanska budgetsiffrorna för 1906—1907 gifva tydligen vid handen, hurusom de anseliga utgifter, hvilka det senaste kriget medfört, komma att för några år framåt föranleda ett allvarsamt tryck på Japans finanser. Den totala utgiftssumman för året beräknas till 103 mill. pund sterling, hvaraf 23 mill. angifvas som ordinarie förvaltningskostnader och enligt finansplanen komma att mera än tillräckligt täckas af de ordinarie inkomsterna. Resten, belöpande sig till 80 mill. pund, skall delvis anskaffas genom krigsskatterna och försäljningen af öfverflödiga krigsförnödenheter jämte återstoden af ännu ej effektueradt utländskt lån (15 mill.). Efter afdrag af nämnda inkomstposter återstår emellertid en balans af nära 44 mill. pund, ett belopp som fördelas på följande poster: 15 mill. utgår i form af obligationer till personer, som utmärkt sig under kriget, 8 mill. hämtas från andra källor, framför allt, synes det, från Ryssland genom betalningen af kostnaderna för underhållet af de ryska fångarna, och återstoden, 20 mill., skall uppdrivas genom ett inhemskt lån.

Ehuru kriget för länge sedan afslutats, äro betydliga kostnader, som sedan icke komma igen, att bestrida under 1906—1907 såsom direkta följder af den stora tvekampen. De uppskattas till ett belopp af omkr. 60 mill. pund och innefatta utgifterna för hemtransporten af trupperna, vidare de belöningar, som, såsom ofvan nämnts, skola utbetalas i form af obligationer samt slutligen kostnaderna för den förnyade utrustningen af arméen och flottan. Men af större vikt än de tillfälliga utgifter, som ingå i denna summa af 60 mill. pund — hvilken visserligen är anseelig nog — är frågan om den permanenta ökning af den japanska budgetens utgiftssida, som blir en följd af kriget. Denna stadigvarande ökning uppskattas till 17 mill. pund. Man kan lätt förstå, i hvilken besvärande grad ett dylikt tillägg skall göra den japanske skattdragarens börda tyngre, när man betänker, att budgetens hela utgiftssumma för år 1903—1904 icke belöpte sig till mera än 25 mill. pund. Af den nämnda ökningen erfordras åtskilligt mera än hälften till annuiteter å för krigsändamål ådragna lån.

Då man tager i betraktande den tillväxt i Japans statsskuld, som sålunda inträdt sedan krigets utbrott, så måste den samtidiga förkofran af den japanska krediten anses vara en anmärkningsvärd företeelse. Vid slutet af året 1903—1904 uppgick Japans

hela statsskuld, enligt finansdepartementets officiella uppgifter, till endast 56,491,000 pund sterling. Sedan dess har landets utländska skuld stigit till en storlek af 107 mill., däri inbegripna de 25 mill., som emitterades sistlidne november, utgörande hälften af ett be- myndigadt 4 % lån å 50 mill. Den inhemska statsskulden har också stigit med ett nettobelopp af 28 mill. Och, såsom ofvan nämnts, är det nu meningen att ytterligare emittera inhemska obliga- tioner till en höjd af omkr. 35 mill. pund, dels till vedergällning för under kriget utförda tjänster mot fosterlandet, dels på mark- naden för att täcka sådana under kriget åsamkade utgifter, hvilka skola bestridas under det ifrågavarande budgetåret.

I öfverensstämmelse med de anförda siffrorna ter sig en tablå öfver Japans hela statsskuld på följande sätt:

	Pund sterling
Skuld före kriget	56,491,000
Utländska lån för krigsändamål	107,000,000
Inhemska lån för krigsändamål	28,000,000
Inhemska obligationer, som nu skola emitteras	35,000,000
	S:ma 226,491,000

Den för krigets räkning ådragna skuldsumman kommer så- ledes, när det nya lånet på 35 mill. emitterats, att belöpa sig till 170 mill. pund, hvilket är mera än tre gånger beloppet af Japans statsskuld före kriget. Till detta faktum anknyter *The Economist* en del betraktelser. Det är af de anförda siffrorna tydligt, säger tidskriften, att stor omtänksamhet måste af dem, som ansvara för Japans finanser, iakttagas med afseende på likvideringen af den väldiga skuldbörda, hvilken landet med gladt mod ådragit sig för att försvara sin nationella tillvaro. Japan är icke ett rikt land i den mening, vi afse med detta ord, och det är alldeles tydligt, att den utomordentliga sinnesstyrka och själf tillit, som dess folk lade i dagen under striden på lif och död med Ryssland, allt fortfarande kommer att tagas i anspråk för en del år framåt. För egen del — fortsätter den anförda tidskriften — tvifla vi icke på att den fosterlandskärlek, som höll Japan uppe i pröfningens tid, skall motsvara alla de kraf, som komma att ställas på landet under fredens dagar. Likaså visst är det, att den klokhets, som hittills utvecklats af landets styresmän, kommer att visa sig vuxen upp- giften att sörja för deras gengäldande, hvilka under den kritiska perioden försåg Japan med nervus rerum. Det är antagligt, att svårigheterna icke fullständigt skola gifva sig till känna med det- samma. Det var engelsmännens egen erfarenhet efter kriget i Sydafrika, ty fälttåget därnere hade länge tillhört det förflutna, innan de till fullo förnummo storleken af den finansiella börda, som detsamma hade skapat. Men den energi, med hvilken de japanska statsmännen ägna sig åt frågan om deras förbindelsers inlösande, och den företagsamhet, som ledarne af landets handel

och industri lägga i dagen, då det gäller att utvidga och förstora deras affärsföretag — allt detta bildar goda omen för framtiden.

Den anförda tidskriften upplyser till sist, att ett särskildt ämbetsverk lär vara inrättadt för statsskuldens förvaltande, och att en amorteringsplan skall hafva uppgjorts, som, enligt en japansk statsmans utsago, skulle medföra statsskuldens försvinnande på trettio år.

Finsk alkoholstatistik. (Bidrag till Finlands officiella statistik. XXVII. Alkoholstatistik. 1. Handeln med alkoholhaltiga drycker samt utminuterings- och utskänkningsbolagen i Finland under åren 1898—1902. H-fors 1904).

Det har ofta från olika håll, så väl rent nykterhetsvänligt som socialekonomiskt, betonats behovet af ingående och verkligt vetenskapliga statistiska undersökningar beträffande de viktiga sociala problem, som innefattas i ordet »alkoholfrågan». De upplysningar, som äro att hämta i de officiella statistiska publikationerna, afse hufvudsakligen den statsfinansiella sidan af nämnda fråga. Det är förnämligast de alkoholhaltiga dryckernas betydelse som skatteobjekt, hvilken gjort att man här ägnat dem en mer ingående uppmärksamhet, och den sociala synpunkten har allt för mycket skjutits i bakgrunden. Hvad åter beträffar de bidrag till kunskapen om följderna af alkoholbruket, hvilka erhållas genom på privat initiativ företagna undersökningar, visa de ofta afgjorda brister i metodiskt hänseende. På båda dess vägar — genom enskild eller offentlig föranstaltning — skulle emellertid betydligt mer kunna vinnas i fråga om exakta upplysningars inhämtande och dessas vetenskapliga bearbetande. Särskildt kan man, utan att på något sätt underskatta hvad som ytterligare skulle i detta hänseende kunna uträttas af enskilda personer och korporationer, exempelvis nykterhetsföreningar och liffförsäkringsbolag, vänta betydelsefulla resultat, om de offentliga myndigheterna — statens och kanhända i än högre grad kommunens — satte i gång omfattande och systematiska undersökningar. Det femte allmänna nordiska nykterhetsmötet i Stockholm 1902 beslöt också att ingå till regeringarne i Sverige, Norge, Danmark och Finland med en anhållan i denna riktning, i enlighet med ett förslag, som uppgjorts af en på närmast föregående möte tillsatt fyramanskommitté, bestående af bl. a. A. N. Kiær och H. Westergaard. I samband med detta beslut står förmodligen den skrivelse, som »nykterhetsvännernas centralstyrelse» den 4 okt. 1902 inlämnade till kejserliga senaten i Finland, och hvari man anhöll, att statistiska centralbyrån skulle få i uppdrag att insamla statistiska upplysningar i fråga om handeln med rusdrycker. Det är denna skrivelse, som gifvit uppslaget till ofvan anförda publikation, hvarur vi här skola återgifva några uppgifter.

Finland intager, som bekant med hänsyn till förbruksmängden af alkohol den lägsta platsen i den civiliserade världen. Här till har bidragit, utom landets relativa fattigdom och tunnsådda befolkning, en starkt målmedveten nykterhetsrörelse, som sökt göra sig till godo de möjligheter till lokalt förbud, hvilka gifvas i gällande lagstiftning. I städerna ega stadsfullmäktige att besluta, om utskänkning eller utminuterung af brännvin får ega rum, och i så fall på hur många ställen högst. Samma makt hafva de, när det gäller maltdrycker, dock med det undantag, att innehafvare af bryggeri eger rättighet att på annat ställe inom staden än vid bryggeriet försälja sina egna produkter till afhämtning. — På landet åter är all handel med brännvin i allmänhet förbjuden. Försäljning af maltdrycker får, utom direkt från bryggerierna, endast ske på de ställen, där vederbörande kommunalstämma särskildt medgifvit det. Det samma är förhållandet med ölutskänkningen, utom vid järnvägsrestauranterna.

1881 funnos i Finlands städer 357 brännvinsutskänkningar, en på icke fullt 500 invånare. 1903 utgjorde antalet 232. Det relativa persontalet hade under tiden nära tredubblats. Antalet utminuteringsställen af brännvin har sedan 1887 minskats med 30 %. All utskänkning är sedan 1902 förbjuden i Willmanstrand och Kajana och all utminuterung i Tammerfors. I sistnämnda stad har antalet ställen för utskänkning af brännvin under 1881—1902 nedgått från 36 till 11. Endast Helsingfors visar i detta fall en betydligare ökning: från 43 till 62. Under samma tid har dock dess befolkning mer än fördubblats. 1903, då en nya lagen trädde i kraft, som gaf städernas myndigheter rättighet att begränsa antalet ställen, där maltdrycker fingo utminuteraras eller utskänkas, gingo de förra ned från 745 till 240 (ensamt i Tammerfors från 215 till 11!) och de senare från 93 till 78. Hela antalet ställen för utminuterung af alkoholhaltiga drycker i städerna utgjorde 1898 1,066, 1903 490. Motsvarande siffror i fråga om utskänkningen visa en liten stegring, från 366 till 388, beroende hufvudsakligen på det ökade antalet ställen, där vin och svagare spritdrycker få försäljas. Af landskommunerna ha endast 6, utgörande 1,3 % af hela antalet, tillåtit ölutskänkning på gästgilverierna.

Af den städernas myndigheter tillkommande rättigheten att begränsa tiden, under hvilken utminuterings- och utskänkingsställen få hållas öppna, har man på sina ställen i ganska vidsträckt mått begagnat sig. Sålunda måste de i omkring tio af Finlands mindre städer hållas stängda under marknader, värnepliktsmönstringar och vid andra tillfällen, då större folksamlingar bruka förekomma.

Under femårsperioden 1898—1902 utgjorde importen af alkoholhaltiga drycker till Finland från Ryssland och utlandet: fastager 10,003,357 kg., flaskor 2,796,847 st., med ett sammanlagdt värde af Fmk 29,045,648. Sin höjdpunkt nådde denna import år 1900, då värdet uppgick till 8,571,699 Fmk, 1902 utgjorde det endast 4,804,545 Fmk.

Den inhemska industrien tillverkade under samma period alkoholhaltiga drycker till ett värde af 67,823,983 Fmk, däraf:

	Liter	Värde. Fmk.
Brännvin à 50 % alkohol	38,736,387	13,641,445
Öl och porter	137,949,950	40,653,067.

En vida större betydelse tillkommer emellertid helt naturligt den inom landet försiggående försäljningen och utskänkningen af inom eller utom landet tillverkade alkoholhaltiga drycker. Följande öfversikt visar utminuterings- och utskänkingsbolagens försäljning under åren 1898—1902, i liter.

	Brännvin	Kognak m. m.	Viner o. andra svagare rusdrycker	Maltdrycker
1898	6,240,498	600,039	120,530	2,634,906
1899	6,496,867	667,849	133,466	3,220,534
1900	6,245,444	727,478	133,360	2,825,263
1901	5,351,233	697,959	131,897	2,529,102
1902	4,633,088	559,769	130,860	2,374,706
Summa	28,967,130	3,253,094	650,113	13,584,511

Då så godt som all brännvinshandel i landet bedrifves af dessa bolag, gifva ofvanstående siffror, efter hvad det synes, vid handen, att brännvinskonsumtionen har varit i starkt aftagande under denna tidrymd. Däremot utgöra bolagens maltdrycksförsäljning blott något mer än en tiondedel af allt det, som sålts från bryggerierna under dessa år. Maltdrycksfabrikernas ölförsäljning utgjorde nämligen:

1898	25,932,704 liter
1899	26,363,511 »
1900	25,261,057 »
1901	25,564,979 »
1902	22,854,501 »

Summa: 125,976,752 liter.

Den höga siffran år 1899 anses hafva berott på att man emotsåg en ökning af maltdrycksbevillningen vid 1900 års landtdag, hvarför större kvantiteter öl än vanligt tillverkades. Å andra sidan förklaras minskningen år 1902 af detta års maltdrycksförordning, hvars restriktiva bestämmelser förmådde maltdrycksfabrikerna att redan samma år inskränka produktionen. Ty värr lämnas inga uppgifter om ölförsäljningen under år 1903. Man kan därför icke se, hvad verkan den starka reduktion i antalet ölutskänkningsställen, som var en följd af den nya maltdrycksförordningens ikraftträdande, har ytterligare kunnat hafva på ölkonsumtionen.

För närvarande är handeln med brännvin i alla Finlands städer ordnad enligt Göteborgssystemet. Hela rörelsen har alltså öfvertagits af bolag, som bedrifva den »icke för egen vinning utan för dryckenskapens motarbetande» och som äro skyldiga att afstå en betydlig andel af vinsten åt det allmänna, $\frac{2}{5}$ till kommunika-

tionsfonden och $\frac{3}{5}$ till den stad, där bolaget har sin verksamhet. I ett tiotal städer finnas äfven liknande bolag för handeln med viner och svagare rusdrycker samt maldrycker. Äfven dessa verka för »dryckenskapens motarbetande», men äro ej bundna med hänsyn till vinstens fördelning. De afstå dock i de allra flesta fall en stor del därpå till kommunens bästa.

Antalet brännvinsutminuterings- och utskänkningsbolag utgjorde 1902 tillsamman 41, därpå 38 aktiebolag och 3 öppna bolag. De förras sammanlagda aktiekapital steg 31 dec. 1902 till Fmk 264,555. För samtliga bolagen uppgingo bruttoinkomsten och den till stat och kommun öfverlämnade vinsten under femårsperioden 1898—1902 till följande summor i Fmk:

	Bruttoinkomst.	Vinst	
		till staten.	till kommunen.
1898	15,635,635	1,133,701	1,752,669
1899	17,160,130	1,278,400	1,969,767
1900	16,811,591	1,213,785	1,876,723
1901	15,268,312	1,031,563	1,605,661
1902	13,370,092	863,039	1,368,677.

De olika städernas vinstandelar växla naturligtvis betydligt. I främsta rummet står Tammerfors, som under kvinkvänniet bekommit Fmk 1,194,959. Därefter komma Åbo med Fmk 713,742 och Helsingfors med Fmk 566,198. Lägsta beloppen utvisa Nådendal, Fmk 38,207 och Brahestad, Fmk 57,930. Jämför man vinstandel och invånartal, uppnås maximum för ifrågavarande femårsperiod af Kemi med Fmk 26: 34. Det lägsta medeltalet utvisar Helsingfors, Fmk 1: 22.

Af särdeles stort intresse äro de uppgifter, som lämnas öfver fördelningen af kommunernas vinstmedel i de olika städerna. Enligt 1892 års förordning skola nämligen dessa inkomster användas till sådana allmännyttiga ändamål, hvilka kommunerna icke äro förpliktade att själfva tillgodose genom beskattning af sina medlemmar, en distinktion, som kan vara svår att göra i många enskilda fall, men dock i stort sedt väl låter sig genomföra, och hvilken otvifvelaktigt har verkat till gagn. Å ena sidan tvingas kommunen härigenom att ställa sin ordinarie budget oberoende af brännvinsmedlen, å andra sidan ligger i förordningens föreskrift en uppfordran till stadsmyndigheterna att låta dessa medel särskildt komma de klasser till godo, som mest lida af alkoholmissbrukets följder. Man har dock icke på långt när öfverallt ställt sig på budet till noggrann efterlefnad. Det väcker onekligen en viss förvåning, då man i den detaljerade redogörelsen för vinstmedlens fördelning i de särskilda städerna ser, hur på icke så få ställen med dylika medel bekostats allmänna kommunala byggnader, planeringsarbeten, gatubelysningen o. s. v., att nu icke tala om, huru man i några städer användt dem till anskaffandet af uniformer åt polisen eller lön åt stadsfiskalen.

Följande öfversikt visar hur samtliga vinstmedlen fördelats under perioden 1898—1902.

Skolväsendet	1,900,713	21	%
Arbetet för allm. upplysn. (folkbibliotek, offentliga föredrag o. d.)	1,089,150	12	»
Välgörenhet o. fattigvård	955,981	10,6	»
Hälsovård o. sport	829,135	9,1	»
Allm. byggn., planerings- o. försköningsarbeten	1,376,092	15,2	»
Kommunikationer	472,386	5,2	»
Gatubelysning, elektricitet	138,006	1,5	»
Brandsläckningsväsen	358,553	4,0	»
Konständamål	821,352	9,1	»
Nykterhetsarbetet	114,299	1,3	»
Diverse ändamål	748,425	8,3	»
Outdelade medel	248,779	2,7	»

Jämför man förhållandena under de olika åren, kan man endast beträffande 3 grupper konstatera regelbundna förändringar. Proportionstalet för de andelar af vinstmedlen, som tillfallit skolväsendet, har år för år varit i stigande från 17,8 % år 1898 till 20,6 % år 1902; det samma har varit fallet med gruppen »konständamål», där man finner en ökning från 7,6 % till 11,5 %. Däremot uppvisar »diverse ändamål» en hastig nedgång från 11,3 % till 6,1 %.

Härmed vilja vi sluta utdragen ur denna i många hänseenden så intressanta publikation, hvilken betecknar ett betydelsefullt steg i riktning mot en fullständig finsk alkoholstatistik. Hvad vårt eget land beträffar, finner man visserligen i några fall motsvarande uppgifter i Bidrag till Sveriges offic. Stat. V. Dock ingår däri långt ifrån allt, som innefattas i den finska redogörelsen. Framför allt ha vi icke i Sverige någon framställning af brännvinsmedlens användning, helt naturligt beroende därpå, att vår lagstiftning ej innehåller samma bestämmelser i detta hänseende som den finska.

Ht.

Administrativ praxis.

Den, som förvärfvat behörighet att till afsalu tillverka öl, kan erhålla tillstånd att genom kringföring sälja öl äfven i annan kommun än den, där tillverkningen bedrifves.

Sedan Åby-Klippans ångbryggeriaktiebolag hos Kbfde i Hallands län gjort ansökning om tillstånd att från och med den 1 januari 1906 tillsvidare i staden Halmstad utom stadens planlagda område genom kringföring försälja öl af egen tillverkning, utlät sig Kbfde enligt resolution den 15 september 1906 att, enär, enligt § 15 i nåd. förordningen ang. försäljning af, vin och öl den 9 juni 1905 åt den, som i stadgad ordning förvärfvat behörighet att till afsalu tillverka öl, tillstånd att genom kringföring försälja öl icke syntes kunna meddelas med afseende å annan kommun än den, där han bedrefve tillverkningen, samt bolaget icke inom Halmstads stad idkade dylik tillverkning, funne Kbfde ansökningen icke kunna bifallas.

Häröfver besvarade sig bolaget hos K. M:t, som, enär den af Kbfde åberopade § 15 i nåd. förordningen ang. försäljning af vin och öl den 9 juni 1905 icke utgjort hinder för Kbfde att meddela det sökta tillståndet, enligt beslut den 15 december 1905 visade målet åter till Kbfde, som ägde att detsamma ånyo företaga och därmed vidare lagligen förfara.

G. T.

Innehåll:

Johan Widén, Den svenska centralförvaltningens organisation i 17:de seklet.
Rudolf Kjellén, Japans »ancien régime».
C. A. Ryberg, Om jordbrukets realkreditinstitutioner i Sverige och Danmark.
Strödda meddelanden.
Administrativ praxis.

Till red. insända skrifter:

Zeitschrift für Socialwissenschaft, herausg. von JULIUS WOLF.

1905:

H. 12. *Aufsätze*: L. POHLE, Der Kampf um die Wohnungsfrage. 2. Die Bodenspekulation. — W. OTTO, Aus der Gesellschaftsgeschichte des Altertums. 2. — J. RYBARK, Erhält unser Volk genug Fleisch? — A. LANG, Franz Reuleaux und die Maschinenwissenschaft. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*. — — Sprechsaal.

1906:

H. 1. *Aufsätze*: A. NUSSBAUM, Über Aufgabe und Wesen der Jurisprudenz. — R. KJELLÉN, Die Grossmächte. Umriss der hohen Politik der Gegenwart. — L. POHLE, Die Entwicklung des Verhältnisses zwischen Einkommen und Miethe. 1. — A. SAUCKE, Lohnstatistik. — — *Miscellen*. — — *Buchbesprechungen*.

Det ny Aarhundrede. Halvmaanedsskrift, redigeret af P. MUNCH. Aarg. 3. H. 4 o. 5. Kbhvn 1906.

Finsk. tidskrift för vitterhet, vetenskap, konst och politik, utg. af M. G. SCHYBERGSON och R. F. v. WILLEBRAND. T. LIX. H. VI. T. LX. H. I. Hfors 1905 o. 1906.

Försäkringsföreningens Tidskrift 1905. Red. J. LEFFLER. H. 4. Supplémenthäfte. Sthlm 1905 o. 1906.

Industria. Industripolitisk halfmånadstidning. I arbetsfrågor organ åt svenska arbetsgifvarföreningen. Utg. D:r H. G. WALLGREN. Arg. I. N:o 11. Arg. II. N:o 1—3. Sthlm 1905 o. 1906.

I Vår Tids. Lifsfrågor. Skriftserie, utg. af SYDNEY ALRUTZ. N:o VIII. Uppsala 1905.

Meddelanden från K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. N:o 4. Sthlm 1905.

Nordisk Tidskrift för vetenskap, konst och industri, utg. af Letterstedtska Föreningen. Red. OSCAR MONTELIUS. 1905: H. 8. 1906: H. 1. Sthlm 1905 o. 1906.

Revue du Travail, publiée par l'Office du Travail de Belgique. Dixième année. Novembre, Decembre. Onzième année N: 1 o. 2. Bruxelles 1905 o. 1906.

Skogsvårds-Föreningens Tidskrift. Red. GUNNAR SCHOTTE. Arg. 3. H. 12. Arg. 4. H. 1. Sthlm 1905 o. 1906.

Statsökonomisk Tidskrift. Udg. af Bestyrelsen for den Statsøkonomiske Forening. 1905 H. 3 o. 4 A. Kria 1905 o. 1906.

The Journal of Political Economy. Vol. 14. N:o 1. Chicago 1906.

Tidskrift, utg. af Juridiska Föreningen i Finland. 1905. Arg. 41. H. 6 med bilaga. Hfors.

Tidskrift for Retsvidenskab. Udg. af Bestyrelsen for den Stang'ske Stiftelse. Aarg. 18. H. 3 o. 4. Kria 1905.

Rapports annuels de l'inspection du travail. 10:me Année 1904. Bruxelles 1905.

Registrerade sjukassors verksamhet år 1902. Utg. af K. Kommerskollegii afdelning för arbetsstatistik. Sthlm 1905.

Stockholms köpmannaförenings handelskammare 1905: III. Statistisk öfversikt af fabriksindustrien och handtverkerierna i Stockholm år 1904. Sthlm 1905.

Brand- och Lif-
försäkringsaktiebolaget

 SKÅNE

 Malmö

Fonder öfver 25,000,000 kr.,

däraf garantifondsförbindelser 10,800,000 kr.

meddelar

brand- och hushyreförsäkringar

samt

lif-, lifränte-

och

kapitalförsäkringar.

